

การเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชน
ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษาศาสนาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2563
ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

การเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชน
ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษาสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2563

**STRENGTHENING THE WISDOM OF DYEING CLOTH FROM THE
BARK OF THE MANGROVE FOREST IN
KHLONG KHON COMMUNITY, MUEANG DISTRICT,
SAMUT SONGKHRAM PROVINCE**

BY

ROMTHEERA NOIPRASERT

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTEGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

2020

วิทยานิพนธ์เรื่อง	การเสริมสร้างภูมิปัญญาการซ่อมผ้าจากเปลือกไม้ ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
ผู้วิจัย	รมย์ธีรา น้อยประเสริฐ
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริณา จิตต์จรัส

คณะกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชินรัตน์ สมสืบ)

ลงชื่อ.....กรรมการ (ผู้ทรงคุณวุฒิ)
(อาจารย์ ดร.มนัสนันท์ น้ำสมบูรณ์)

ลงชื่อ.....กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก)
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริณา จิตต์จรัส)

ลงชื่อ.....กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(อาจารย์ ดร.ทวิช บุญธิรัมย์)

ลงชื่อ.....กรรมการ (เลขานุการ)
(อาจารย์อัญมณี ชุมณี)

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน อนุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	การเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
ชื่อผู้เขียน	รมย์ธีรา น้อยประเสริฐ
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2563
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริมา จิตต์จรัส

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทของชุมชน ประวัติความเป็นมาของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติทะเลและป่าชายเลน 2) ศึกษาภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน และ 3) ศึกษาการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนให้เกิดเศรษฐกิจของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 20 คนประกอบด้วย ภูมิปัญญาจำนวน 5 คน และแกนนำชุมชนจำนวน 15 คน ใช้สถิติเชิงพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและการวิเคราะห์เนื้อหาในส่วนของข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัย พบว่า 1) ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง) ที่มีความสัมพันธ์กับน้ำลมและป่าชายเลนที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวันการทำมาหากินที่ต้องอาศัยธรรมชาติภูมิปัญญาจึงมีความสำคัญในการดำรงชีวิต แนวทางการเสริมสร้างภูมิปัญญาให้เกิดเศรษฐกิจชุมชน และการขยายพื้นที่ปลูกป่าโปรงแดง (ปูโรง) ต้องมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และคนในชุมชน 2) ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคนมีองค์ความรู้ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงภูมิปัญญากับเปลือกไม้ มีเทคนิคขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบการย้อมผ้าจากเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง) สู่ขั้นตอนของการย้อมผ้าและ 3) ศึกษาการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนให้เกิดเศรษฐกิจของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม มีการวางแผนร่วมกันกับผู้นำท้องที่ ผู้นำกลุ่มสตรี

ปราชญ์ชาวบ้านในการทำแผนการจัดการทรัพยากร แผนการพัฒนาคน แผนการตลาด แผนการพัฒนาการเรียนรู้ แผนการขยายผลการผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมและผ้ามัดข้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลน นำเสนอผลงานสู่องค์กรท้องถิ่นและได้มีแผนพัฒนาให้เกิดกลุ่มวิสาหกิจการข้อมผ้าต่อไป

คำสำคัญ : การเสริมสร้างภูมิปัญญา, การข้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน, ชุมชนคลองโคน

Abstract

Thesis Title	Strengthening the wisdom of dyeing cloth from the bark of the mangrove forest in Khlong Khon Sub-District Community, Mueang District, Samut Songkhram Province.
Researcher	Romtheera Noiprasert
Degree	Master of Arts
In the Program of	Intergrated Local Development
Year	2020
Principal Thesis Advisor	Associate Professor Dr.Sirina Jitcharat

The objectives of this research were to study: 1) To study the community context, history of community in Khlong Khon Subdistrict, Mueang District, Samut Songkhram Province, 2) To study the wisdom of dyeing cloth from the bark of the mangrove forest of Khlong Khon Sub-District community and 3) to study the strengthening of the wisdom of dyeing cloth from the mangrove bark to create the economy of the community in Khlong Khon Sub-District, Mueang District, Samut Songkhram Province. A total of 20 samples consisted of 5 intellectuals and 15 community leaders. Descriptive statistics were used for quantitative data analysis and content analysis of qualitative data.

The results of the research showed that 1) the local wisdom of dyeing cloth from the bark of the Prong Dang tree (Purong) that is related to the wind, the wind and the mangrove forest used in daily life to make a living that relies on nature, importance of living approaches to enhancing wisdom for the community economy and expanding the plantation area of Prong Dang forest (Purong) requires participation of local leaders, local leaders and people in the community, 2) The wisdom of dyeing cloth from the bark of the mangrove forests of Khlong Khon Sub-District community has a body of knowledge that is related to connecting wisdom to the bark. There is a technique for the preparation of raw materials for dyeing cloth from Prong Dang bark (Purong) to the process of fabric dyeing, and 3) to study the strengthening of the wisdom of dyeing cloth from the bark of the mangrove forest to create the economy of the

Khlong Khon Sub-District community. Mueang District, Samut Songkhram Province There is a plan together with local leaders, women's group leader, village sages in making a resource management plan, human development plan, marketing plan, learning development plan, a plan to expand the production of dyed fabric and tie-dyed fabric from mangrove bark. The results will be presented to local organizations with the plan to develop to create a group of fabric dyeing enterprises.

Key words: strengthening the wisdom, fabric dyeing from mangrove bark, Khlong Khon community.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ซึ่งได้ตอบคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ โดยดำเนินการวิจัยตามกรอบแนวคิดในการวิจัย ภายในระยะเวลาการดำเนินการวิจัยที่กำหนดด้วยความมุ่งมั่น และตั้งใจ

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริมา จิตต์จรัส อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ที่กรุณาให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์แก่การวิจัย ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่งตลอดมา

ขอขอบพระคุณ คณะอาจารย์ที่ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาก่อนหน้านี้ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ อาจารย์ ดร.อุษา เทียนทอง และอาจารย์ ดร.ปรีชา อุตระภูท ที่ให้คำปรึกษาส่งเสริม และสนับสนุนการเรียนรู้การทำวิจัย ชี้แนะแนวทางในการคิดและตัดสินใจต่อการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณเจ้าของภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน ภูมิปัญญาการปลูกป่าชายเลน ที่ท่านได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลที่เป็นภูมิปัญญาอันมีคุณค่า พร้อมด้วยผู้นำชุมชนตำบลคลองโคน ที่มีส่วนสนับสนุน และอำนวยความสะดวกในการทำวิจัยดังกล่าว

ท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ผู้เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเปรียบเสมือนแสงสว่างนำทางความคิด ขอขอบคุณสามี ลูกชาย และหลานชาย ที่เป็นกำลังใจที่สำคัญ คุณค่าและประโยชน์ที่เกิดจากงานวิจัยครั้งนี้ หวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ชุมชนรุ่นหลัง

รมย์ธีรา น้อยประเสริฐ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ณ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามสำคัญในการวิจัย.....	4
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
ขอบเขตการวิจัย.....	5
ประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย.....	5
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาและการเสริมสร้างภูมิปัญญา.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ.....	12
แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน.....	15
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชน.....	18
บริบทตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม.....	22
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาผ้าพื้นบ้าน.....	23
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	27
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบในการวิจัย.....	28
วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย.....	28

สารบัญ (ต่อ)

การดำเนินการวิจัย.....	29
วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล.....	30
สถานที่ในการวิจัย.....	30
ระยะเวลาดำเนินการวิจัย.....	30
สรุปกรอบการดำเนินงาน.....	31
การนำเสนอข้อมูล.....	33
4 ผลการวิจัย	
บริบทและวิถีชีวิตของชุมชนตำบลคลองโคนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม.....	34
ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนตำบลคลองโคน.....	48
การเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน.....	58
การเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาชุมชนตำบลคลองโคน.....	59
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย.....	61
อภิปรายผลการวิจัย.....	64
ข้อเสนอแนะ.....	66
บรรณานุกรม.....	69
ภาคผนวก ก แนวสัมภาษณ์.....	74
ภาคผนวก ข.....	77
ประวัติผู้วิจัย.....	78

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 แสดงกรอบการดำเนินงาน.....	31
4.1 แสดงการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญา.....	59

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
4.1 ภาพอ่าว ก. ใต้.....	35
4.2 การเรียงตัวของป่าชายเลน.....	36
4.3 ตัวเพรียงที่เกาะตาม โคนต้นไม้ในป่าชายเลนแสดงระดับชั้น- ลงของน้ำณบริเวณนั้น.....	38
4.4 ลักษณะของน้ำที่ขึ้น (น้ำเกิด).....	38
4.5 ลักษณะของน้ำที่ลง (น้ำตาย).....	39
4.6 หลักปักหลักหอยแมลงภู่มะพร้าวและการใช้กระสอบมาหุ้มเพื่อยืดอายุ ของไม้ไผ่ให้นาน.....	41
4.7 ลูกหอยแมลงภู่นำมาเพาะเลี้ยงในแหถักรอไปเพาะเลี้ยง ในทะเล.....	41
4.8 คอกหอยแครง.....	42
4.9 กระตังไฟหอยแครง.....	42
4.10 ฐานเพาะเลี้ยงลูกหอยนางรม.....	43
4.11 คอกหอยนางรม.....	43
4.12 หอยตะกาย.....	43
4.13 เครื่องคัดแยกหอย.....	43
4.14 หอยเสียบ.....	44
4.15 ปูทะเล ปูม้า และปูแสม.....	44
4.16 ต้นตำพูและผลตำพู.....	46
4.17 ต้นแสมดอกและผล.....	46
4.18 ต้นโกงกางใบเล็ก.....	47
4.19 ต้นโกงกางใบใหญ่.....	47
4.20 ฝักโกงกางฝักสั้นจะเป็นต้นโกงกางใบเล็กฝักยาวเป็นต้นโกงกาง ใบใหญ่.....	47
4.21 ไม้โกงกาง.....	47
4.22 ถ่านไม้โกงกาง.....	47

สารบัญภาพ (ต่อ)

4.23 โปรงแดง (ปูโรง) ให้สีข้อมสีส้ม.....	50
4.24 โปรงหมูให้สีข้อมส้มอ่อนผ้าข้อมเป็นสี.....	50
4.25 ตะบูนขาวให้สีข้อมสีแดงน้ำตาลใช้ข้อมแหและเครื่องมือจับปลา.....	50
4.26 พังกาหัวสุมดอกแดงให้สีข้อมสีแดงอ่อนมีลักษณะเนื้อนุ่ม.....	50
4.27 ตะบูนดำให้สีแดงคล้ำใช้ข้อมผ้า.....	50
4.28 พังกาหัวสุมดอกขาวให้สีข้อมน้ำตาลอ่อน.....	50
4.29 ดันโปรงแดง (ปูโรง).....	51
4.30 ผิวไม้โปรงแดง (ปูโรง).....	51
4.31 เปลือกไม้จากต้น โปรงแดง (ปูโรง) ที่มีอายุประมาณ 3-5 ปี.....	51
4.32 น้ำสะอาด.....	52
4.33 เปลือกสมุท.....	52
4.34 เปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง).....	52
4.35 ผ้าฝ้ายสำหรับข้อม.....	53
4.36 เตาฟืน.....	54
4.37 ฟืนกิ่งไม้.....	54
4.38 ไม้ทาบเปลือก.....	54
4.39 ไม้ไผ่สำหรับกดผ้า.....	54
4.40 หม้อปิ้งกะละมังที่ใช้ในการต้ม.....	54
4.41 การต้มน้ำข้อม.....	55
4.42 การนำผ้าฝ้ายลงข้อม.....	55
4.43 การนำผ้าขึ้นจากหม้อข้อม.....	56
4.44 การตากผ้า.....	56
4.45 การตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม.....	57

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันสังคมโลกและสังคมไทยได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศด้วยแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (creative economy) ชุมชนท้องถิ่นประเทศไทยมีความพร้อมด้านทรัพยากรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรม และมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีความเป็นเลิศในการต่อยอดแนวคิดสร้างสรรค์ที่ผ่านกระบวนการบ่มเพาะสั่งสมมาเป็นเวลานานอันมีชื่อเรียกกันว่าภูมิปัญญา และนานาอารยะของโลกยุคใหม่ต่างให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชน ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสืบค้นเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และจัดระบบข้อมูลทางด้านภูมิปัญญาในท้องถิ่น (local wisdom) หรือองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนของตนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งความรู้ (knowledge based-society) รูปแบบการดำเนินการในลักษณะนี้เน้นการพัฒนาคนด้วยการจัดการความรู้ (knowledge management) หลังจากนั้นจึงนำองค์ความรู้ที่ได้รับการจัดระบบแล้วไปใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ “ความเป็นสุขของชุมชน” จะเกิดขึ้นได้จึงต้องมีการเข้าไปส่งเสริมให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน จากการปฏิบัติให้เกิดความเข้มแข็ง และสามารถดูแลตัวเองได้ การส่งเสริมการเรียนรู้นี้อาจเป็นความรู้เท่าที่มีอยู่ในชุมชน หรือเป็นการเสริมสร้างความรู้ใหม่ๆ ให้กับชุมชน

ภูมิปัญญา (wisdom) เป็นองค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคน ที่เกิดจากการได้สั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรุงแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาว มีลักษณะที่เชื่อมโยงกันหมดในทุกสาขาวิชา ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพความเป็นอยู่ การศึกษา วัฒนธรรมจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด ภูมิปัญญาเป็นผลของประสบการณ์สั่งสมของคน que เรียนรู้จากการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชนหลายๆ ชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญามี 2 ลักษณะคือ ลักษณะนามธรรมเป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่ง

ในชีวิตประจำวัน และลักษณะรูปธรรมเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่นการทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกคนกับสิ่งแวดล้อมสัตว์พืชธรรมชาติ 2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชนและ 3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (สิ่งศักดิ์สิทธิ์) สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ ทั้งสามลักษณะนี้ คือชีวิตของปวงชนทั่วไปที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิตการทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ เป้าหมายก็คือเพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนหมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้น ก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน (ประเวศ วะสี, 2551)

ภูมิปัญญา เป็นพลังทางวัฒนธรรม เป็นอาวุธสำคัญเพื่อต่อสู้กับวิกฤติเศรษฐกิจทุนนิยม ต้องบำรุงรักษาแก้วที่สำคัญนี้ให้สมบูรณ์แข็งแรง คงทน ส่งผลถึงความสง่างามเบื้องต้นที่โดดเด่นในโลกใบนี้ ซึ่งปัจจุบันกระบวนการพัฒนาประเทศกำลังพลิกผันจากกระแสหลักมาสู่กระแสพื้นบ้าน ทำให้คำว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และการพึ่งพาตนเองกลายเป็นคำนิยมในกระบวนการพัฒนาปัจจุบัน ถึงเวลาที่ต้องหวนกลับไปมองคนบางกลุ่มที่ดำรงชีวิตตามวิถีชีวิตเดิมในอดีตว่ามีชีวิตอยู่อย่าง ไม่มีปัญหาท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างไร (เสรี พงศ์พิศ, 2536)

จังหวัดสมุทรสงคราม มีพื้นที่ป่าชายเลนทั้งหมด 82719.55 ไร่ มีพันธุ์ไม้ป่าชายเลนจำนวน 5 วงศ์ 7 สกุลและ 13 ชนิด คือ โกงกางใบเล็ก, โกงกางใบใหญ่, ตะบูนขาว, ตะบูนดำ, ตาตุ่มทะเล, โปรงแดง, โปรงขาว, พังกาหัวสุมดอกขาว, ลำพู, ลำแพน, แสมขาว, แสมดำและแสมทะเล สำหรับตำบลคลองโคนมีพื้นที่ขนาด 33.69 ตารางกิโลเมตร หรือ 21,056 ไร่ ตั้งอยู่บริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย มีระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่งที่สมบูรณ์ (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2555) จากการนำนักศึกษาไปร่วมเรียนรู้กับชุมชนพบว่า ประชากรส่วนใหญ่ดำรงวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่าชายเลน ทำอาชีพประมง การเกษตร และธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จากความสัมพันธ์กับวิถีธรรมชาติชายฝั่งทำให้เกิดการผลิตด้านปัจจัยสี่ ทั้งที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหาร และยารักษาโรคขึ้นในชุมชนอย่างครบวงจร เฉพาะในเรื่องการผลิตเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือน และอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพนั้น ชุมชนตำบลคลองโคนตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันได้มีการย้อมสีผ้าด้วยเปลือกต้นโปรงแดง หรือปูโรง ซึ่งเป็นไม้ที่ขึ้นตามป่าชายเลน เช่นเดียวกับไม้โกงกางมาเป็นเวลานาน โดยชาวบ้านนิยมย้อมสีผ้า เพื่อให้มีความคงทนต่อการใช้งาน เช่น ใช้ทำเป็นใบเรือหาปลาในทะเล ใช้ตัดเสื้อผ้าสำหรับทำงาน ตัดไม้หาฟืน เผาถ่าน ซึ่งเป็น

อาชีพหลักของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังใช้ซ่อมแห อวน และเชือกสำหรับใช้ในการทำประมง ซึ่งการย้อมสีธรรมชาติดังกล่าวนี้นิยมย้อมใช้ในครัวเรือน ยังไม่ได้ผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการ เป็นกิจจะลักษณะ

ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน โดยเฉพาะการย้อมสีผ้าด้วยเปลือกไม้โปรงแดงหรือปูโรง เมื่ออดีตมีการย้อมเสื้อผ้า เครื่องมือในการประกอบอาชีพประมง เช่นแห อวน เชือกที่ทำจากฝ้ายกันเกือบทุกครัวเรือน เพื่อให้เสื้อผ้าไม่เลอะเทอะ และเครื่องมือที่ใช้มีความคงทน จากปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ที่มีประสบการณ์สั่งสมมาเป็นความรู้ในการย้อมผ้าและเครื่องมือในการประกอบอาชีพ แต่ในปัจจุบันมีผู้ย้อม ผู้ผลิตในตำบลคลองโคนเหลือเพียง 5 คน และพันธุ์ไม้โปรงแดงหรือปูโรงที่ใช้มีจำนวนลดลง ในช่วงปลายปีพ.ศ. 2560 สถาบันสิ่งแวดล้อมไทยได้ดำเนินการศึกษา และสำรวจข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่นตำบลคลองโคน ซึ่งจากการสำรวจพันธุ์พืชพบว่า พืชเด่นในพื้นที่ได้แก่ แสมขาวพบมากที่สุด รองลงมาเป็นโกงกางใบเล็ก ตะบูนดำ โกงกางใบใหญ่ ตะบูนขาว และแสมดำตามลำดับ ส่วนโปรงแดงหรือปูโรงนั้นลดลงมาก จึงได้มีการเสนอแนวทางการจัดการ โดยการขยายพันธุ์ปลูก เพื่ออนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไป รวมทั้งวางแผนการปลูกป่าชายเลนอย่างเป็นระบบ ไม่ให้ขวางทิศทางการไหลของน้ำ ซึ่งเป็นการแก้ไขการสะสมตะกอนดินบริเวณปากอ่าว (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, 2561) แต่ในขณะที่สังคมโลกในปัจจุบันมีความต้องการผลิตภัณฑ์ผ้าที่ไม่มีสารเคมี โดยเฉพาะถ้าเป็นผ้าที่ทำจากสีธรรมชาติจะเป็นที่ต้องการ และแสวงหามากขึ้นในอนาคต ทำให้เห็นว่าการฟื้นฟู และการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนเป็นเรื่องที่สำคัญในการฟื้นฟูพันธุ์ไม้ที่ใช้ในการย้อมผ้าให้มีจำนวนเพิ่มขึ้นพร้อมกับนำมาย้อมผ้าทำเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมที่ไม่มีสารเคมี ผ้าที่ย้อมจากสีธรรมชาติยังเป็นความต้องการ และแสวงหามากขึ้น และจะทำให้ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนได้รับความสนใจในการถ่ายทอดต่อไป สถาบันการศึกษาสามารถเข้ามาช่วยการพัฒนาของชุมชนได้

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การสกัดสีจากธรรมชาติเพื่อนำมาผลิตสินค้าหัตถกรรมสิ่งทอ เป็นสิ่งที่มีอยู่คู่กับการดำเนินชีวิตของคนไทยมาอย่างช้านาน เนื่องจากเป็นเรื่องของความสวยงามที่อยู่บนผืนผ้าที่สวยงาม ผ้าทอที่ย้อมจากธรรมชาติจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต เป็นสิ่งที่บอกเล่าถึงเรื่องราวทางวัฒนธรรมการย้อมผ้า และข้าวของเครื่องใช้ด้วยสีจากธรรมชาติ เพื่อนำมาผลิตหัตถกรรมสิ่งทอจึงเป็นเรื่องที่ไม่ยุ่งยากมากนักสำหรับคนในชุมชน สีที่สกัดได้จากธรรมชาติที่ใช้ย้อมผ้าในประเทศไทยมีหลายสี เนื่องจากมาจากพืชหลายชนิด เช่นเปลือกต้นเพกาให้สีกากีอมเขียว เปลือกสมอให้สีดำ เปลือกไม้โกงกางให้สีน้ำตาลเป็นต้น อุตสาหกรรมสิ่งทอมีผลต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ เป็นประเด็นที่ควรได้รับการพิจารณาและเร่งแก้ไข เสื้อผ้าที่ผลิต

ได้จากกระบวนการซ่อมสี่ที่สกัดได้จากธรรมชาติแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จึงยังคงได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (สุวานีย์ จันทร์สอาด, 2548) ส่วนแนวทางในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ต้องมีการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้โดดเด่นเหมาะกับยุคสมัย ในปัจจุบันสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลายพยายามลดต้นทุนในการผลิตด้วยการเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยไม่ทำให้คุณค่าและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ลดลง มีการส่งเสริมอาชีพให้กับคนในท้องถิ่นเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไม่ให้สูญหาย มีการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์สาธิตกระบวนการผลิต การจัดนิทรรศการ และจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ ภายในท้องถิ่น เพื่อเป็นแรงจูงใจและอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้กับผู้เยี่ยมชม (ทรงคุณ จันทจรและคณะ, 2552)

ด้วยความเป็นมาและความสำคัญของภูมิปัญญาการซ่อมผ้า ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นอาจารย์ประจำสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน รับผิดชอบการจัดกระบวนการเรียนรู้วิชาภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชุมชน จึงศึกษาภูมิปัญญาการซ่อมผ้าของชุมชนตำบลคลองโคน มีประวัติความเป็นมากระบวนการผลิต และการใช้ประโยชน์ป่าชายเลน เพื่อที่จะเสริมสร้างภูมิปัญญาการซ่อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม อันส่งผลต่อการพัฒนาคน สิ่งแวดล้อม และสังคมต่อไป

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติทะเล และป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม มีความเป็นมาอย่างไร และมีความรู้อะไรบ้างที่เกี่ยวกับป่าชายเลน
2. ภูมิปัญญาการซ่อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงครามในแต่ละขั้นตอนให้ความรู้ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านอย่างไรบ้าง
3. การเสริมสร้างภูมิปัญญาการซ่อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชน ประวัติความเป็นมาของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติทะเล และป่าชายเลน
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการข้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
3. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างภูมิปัญญาการข้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

ขอบเขตการวิจัย

1. พื้นที่วิจัย หมู่ที่ 5 ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
2. เนื้อหาการวิจัย
 - 2.1 บริบทชุมชนตำบลคลองโคน
 - 2.2 ภูมิปัญญาการข้อมผ้าจากเปลือกไม้
 - 2.3 การเสริมสร้างภูมิปัญญาการข้อมผ้า

ประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัยเป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ทั้งหมด 20 คน ประกอบด้วย 1) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาการข้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน จำนวน 5 คน 2) แกนนำชุมชน ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ภูมิปัญญา และกลุ่มสตรี จำนวน 15 คน

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

การเสริมสร้างภูมิปัญญา หมายถึง การนำความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์จาก ภูมิปัญญาในชุมชนนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมให้มีการจัดทำแผนร่วมกันกับชุมชน และท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นชิ้นงานต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม

ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านที่มีประสบการณ์สืบทอดสั่งสมมาจากบรรพบุรุษถึงการเลือกเปลือกไม้จากป่าชายเลนริมทะเลอ่าวไทยมาใช้ในการทำเป็นเส้นผ้าสำหรับการประกอบอาชีพทะเลพื้นบ้านระหว่างการสืบทอดมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

สีย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลน หมายถึง การเลือกเปลือกไม้จากป่าชายเลนของตำบลคลองโคนที่มีอยู่หลายชนิดแต่ในการวิจัยนี้ชาวบ้านใช้เปลือกไม้จากไม้โปรงแดง (ปูโรง) มาดำเนินการตามภูมิปัญญาให้เกิดเป็นสีธรรมชาติไว้อ้อมผ้า

วิถีชีวิตของชุมชนตำบลคลองโคน หมายถึง การใช้ชีวิตของชาวบ้านที่เข้าใจในระบบชีวิตและระบบนิเวศ ทำให้เกิดระบบการผลิต และระบบสังคมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ และรู้จักการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติด้วยความรักหวงแหนเรียนรู้ที่จะอนุรักษ์

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องจากภูมิปัญญาของชุมชน โดยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ตั้งแต่การร่วมกันวางแผน ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันปฏิบัติการ และการมีส่วนร่วมสร้างเศรษฐกิจชุมชนจากผ้าย้อมเปลือกไม้ป่าชายเลน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนเห็นความสำคัญและตระหนักในการดูแลรักษาป่าไม้ชายเลนและการเพิ่มประเภทชนิดของพันธุ์ไม้ที่นำเปลือกไม้มาสร้างรายได้มากขึ้น
2. ได้ช่องทางการประยุกต์และต่อยอดอาชีพการทำผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลนที่หลากหลายชนิดเป็นการสร้างรายได้และเศรษฐกิจชุมชน
3. หน่วยงานองค์กรภาครัฐและเอกชนสถาบันการศึกษาสามารถนำข้อมูลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาด้านการศึกษาเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบริบทของชุมชน วิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติทะเล และป่าชายเลน ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน และเพื่อศึกษาการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนให้เกิดเศรษฐกิจของชุมชนตำบลคลองโคนอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาและการเสริมสร้างภูมิปัญญา
 - 1.1 ความหมายภูมิปัญญา
 - 1.2 ลักษณะของภูมิปัญญาไทย
 - 1.3 ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย
 - 1.4 การเสริมสร้างภูมิปัญญา
2. แนวคิดเกี่ยวกับการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ
 - 2.1 การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ
 - 2.2 การย้อมสี
3. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน
 - 3.1 แนวคิด
 - 3.2 ความหมาย
 - 3.3 รูปแบบ
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชน
 - 4.1 ความหมาย
 - 4.2 คุณค่า
5. บริบทตำบลคลองโคนอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม
 - 5.1 ที่ตั้ง
 - 5.2 ภูมิประเทศ
 - 5.3 อาชีพ

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาผ้าพื้นบ้าน
 - 6.1 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นบ้าน
 - 6.2 การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาผ้าย้อมพื้นบ้าน
7. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาและการเสริมสร้างภูมิปัญญา

1.1 ความหมายภูมิปัญญา

สามารถ จันทรสุรีย์ (2554) ได้รวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยไว้ดังนี้ ได้มีการกำหนดความหมายของคำต่าง ๆ ที่น่าสนใจ เช่น คำว่าภูมิปัญญา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาสากลดังนี้

1. ภูมิปัญญาหมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของคนโดยทั่วไป

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิดความเชื่อและความสามารถทั้งหมดของชาวบ้านธรรมดาในพื้นที่หมู่บ้านต่าง ๆ ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านอย่างเหมาะสมตามสภาพพื้นที่หรือพื้นบ้านของแต่ละแห่ง

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคนใดคนหนึ่งคิดได้เองในการดำเนินวิถีชีวิต และแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้รวมทั้งหมด ทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของชาวบ้าน โดยส่วนรวมทั้งหมดทุกคนในท้องถิ่นหมู่บ้านต่างๆในการดำเนินวิถีชีวิต หรือแก้ไขปัญหาของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างเหมาะสมตามสภาพท้องถิ่นของแต่ละแห่ง ซึ่งไม่ใช่ของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นภูมิปัญญา นิรนามก็ได้

5. ภูมิปัญญาไทยหมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความสามารถและทักษะที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของคนไทย อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้มวลรวมทุกด้าน ที่ผ่านกระบวนการ สืบทอด ปรับปรุง พัฒนา และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี ในการสร้างผลงานแก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

6. ภูมิปัญญาสากลหมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถ ที่เป็นองค์รวมของชาวโลกกลุ่มหนึ่ง มีการสืบทอดไหลบ่าไปสู่ประเทศต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่จนเป็นที่ยอมรับของคนจำนวนมาก

1.2 ลักษณะของภูมิปัญญาไทย

1. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) ความเชื่อ (belief) และพฤติกรรม (behavior)
2. แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
4. เป็นเรื่องของการแก้ปัญหาการจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคลชุมชน และสังคม
5. เป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
6. มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
7. มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาทางสังคมตลอดเวลา

1.3 ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาไทยมีความสัมพันธ์กันใน 3 ลักษณะคือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ทั้ง 3 ลักษณะนี้คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือชีวิตของชาวบ้าน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย

เสรี พงศ์พิศ (2529) ได้แบ่งภูมิปัญญาไทยเป็น 2 ระดับคือ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น

1. ภูมิปัญญาระดับชาติ เป็นภูมิปัญญาที่พัฒนาสังคมไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในอดีตการเสียเอกราช การสร้างเสริมความศิวิไลซ์ให้กับชาติตราบนานทุกวันนี้ เช่นกรณีการกอบกู้เอกราชของพระนเรศวรมหาราช การป้องกันตนเองไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นสมัยยุคล่าอาณานิคม เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น เป็นพื้นความรู้ของชาวบ้านในการคิดแก้ปัญหาในชีวิตของตนเอง หรือสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของ

ผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ใช้ชีวิตถาวรกับป่า เขา น้ำ ปลา ฟ้า นก ดิน หญ้า สัตว์ป่า พืช แมลง และ
 ธรรมชาติรอบตัว เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของพวกเขา

ศุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533, อ้างในสามารถ จันทร์สุรย์, 2554) ได้แบ่งประเภทและ
 ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพ ซึ่งมีลักษณะการ
 ประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตรกรรม หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลสอดคล้อง
 กับธรรมชาติ มุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก
 ได้แก่การทำวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน และการทำเกษตรแบบธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ
 มนุษย์ ซึ่ง ได้แก่ความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณี ที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือ
 สิ่งแวดล้อม ได้แก่การรักษาป่าไม้ของชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

ประเวศ วะสี (2534, อ้างในสามารถ จันทร์สุรย์, 2554) ได้สรุปลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น
 ไว้ 4 ประการคือ

1. มีวัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์
2. มีบูรณาการสูง
3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

สามารถ จันทร์สุรย์ (2554) ได้อธิบายภูมิปัญญาชาวบ้านใน 2 ลักษณะ คือลักษณะที่เป็น
 นามธรรมและลักษณะที่เป็นรูปธรรม

1. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการ
 ดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตายคุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่นการทำมาหากิน
 การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ

จากการรวบรวมการแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทยพบว่าได้แบ่งโดยอาศัยเกณฑ์ 2 ด้านคือ ด้าน
 สังคม กับด้านมานุษยวิทยา ดังนี้

1. การแบ่งโดยใช้เกณฑ์ทางสังคมสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับคือ

1.1 ภูมิปัญญาส่วนบุคคล คือภูมิปัญญาที่บุคคลเป็นผู้คิด ผู้ใช้ มีผู้เป็นเจ้าของ
 ดันตำรับ

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือภูมิปัญญาที่ใช้ปฏิบัติในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยไม่ทราบว่าเป็นเจ้าของหรืออาจเรียกว่า “ภูมิปัญญานิรนาม” (ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง)

1.3 ภูมิปัญญาชาติ คือภูมิปัญญาที่คนทั้งชาติใช้และปฏิบัติร่วมกัน

2. การแบ่งโดยใช้เกณฑ์ทางมานุษยวิทยา สามารถแบ่งโดยอาศัยลักษณะของแหล่งกำเนิดได้ 2 ระดับคือ

2.1 ภูมิปัญญาหลวง คือภูมิปัญญาของหลวง หรือของกลาง หรือของส่วนราชการ หรือของราชสำนัก ที่คนเชื่อและถือปฏิบัติร่วมกันเป็นมาตรฐานกลาง

2.2 ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นผู้คิดและถือปฏิบัติกันเองในแต่ละท้องถิ่น

สำหรับแนวทางการดำเนินงานด้านภูมิปัญญาไทยนั้น ควรมีแนวทางการดำเนินงาน ด้านภูมิปัญญาไทยอย่างน้อย คือการให้ความสนใจศึกษาเนื้อหาสาระ การใฝ่รู้ศึกษาค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติม การเดินทางไปศึกษาดูงาน การสร้างและประสานเครือข่าย การกระจายข้อมูล การถือฤกษ์ส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดแหล่งเรียนรู้ และการเปิดโอกาสให้มีการแสดงผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญาไทย

จากแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านจะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึงการใช้ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถทั้งหมดของชาวบ้านธรรมดาในพื้นที่ หมู่บ้านต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ หรือพื้นบ้านของแต่ละแห่ง เป็นสิ่งที่ชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นผู้คิดและถือปฏิบัติกันเองในแต่ละท้องถิ่น และจัดเป็นภูมิปัญญาระดับท้องถิ่นที่เกี่ยวกับระบบการผลิต และระบบสังคมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ ระหว่างคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน และระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติอันเป็นความสัมพันธ์ของสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับสิ่งที่เป็นนามธรรม

1.4 การเสริมสร้างภูมิปัญญา

การเสริมสร้างภูมิปัญญา หมายถึงการส่งเสริมความรู้ ประสบการณ์ เป็นการทำให้มีทำให้เกิดขึ้น เพิ่มให้ดี หรือมั่นคงขึ้น การทำสิ่งใดที่เห็นว่าดี เป็นประโยชน์เพื่อการดำรงอยู่ของสังคม วิธีการที่จะเสริมสร้างภูมิปัญญาที่มีความหลากหลาย อาทิ การประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่ความรู้ การส่งต่อข้อมูลข่าวสาร การสร้างครูภูมิปัญญารุ่นใหม่ ส่งเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มในชุมชน เช่น ผู้นำสตรี ผู้นำอาชีพ ผู้นำเยาวชน เป็นต้น หรือการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน เพื่อประสานงานกับภาคีเครือข่ายภายนอกชุมชน เปิดโอกาสให้บุคคลที่มีความพร้อมในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดประชุม กำหนดแผน นโยบาย ดำเนินกิจกรรม ส่งเสริมการจัดกิจกรรม ร่วมรณรงค์การใช้ผ้าโดยการประยุกต์เข้ากับเทศกาลภายในชุมชน และเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีความพร้อมในชุมชนเข้ามา

มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางและวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชน (จรัญดา จันท์แจ่ม, 2557, หน้า 171)

การส่งเสริม การพัฒนาความรู้ภูมิปัญญาให้มีการรับ การถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติที่บรรพบุรุษได้ประดิษฐ์คิดค้น สร้างสรรค์ และออกแบบตกแต่งให้ สอดคล้องกับความเชื่อ ความศรัทธาในการแสดงออกสู่พิธีกรรมในพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมและประเพณีไทย ปรับประยุกต์ผสมผสาน ความรู้จากแหล่งต่าง ๆ จนเกิดเป็น เอกลักษณ์ มีการปรับปรุงแก้ไขจดบันทึกไว้เป็นสูตร เน้นการใส่ใจลงไปในทุกกระบวนการ และ สอดแทรกด้านจิตใจ ให้ใจเย็น มีสมาธิ อดทน ประณีต ละเอียดอ่อน โดยการเรียนรู้ สืบทอด และนำ ภูมิปัญญาที่มีอยู่มา สร้างสรรค์ผลงานอย่างต่อเนื่อง ถ่ายทอดความรู้และทักษะสู่คนรุ่นใหม่ และ เผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน ซึ่งเป็นผลให้องค์ความรู้และภูมิปัญญาได้รับการสืบทอดให้คงอยู่ สืบไป (มธุวิริญจ์ เทพกิจ, 2556, หน้า 756)

สรุปการเสริมสร้างภูมิปัญญา เป็นการสร้างประชาสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายในการ ประสานภาคี สร้างโอกาสให้บุคคลที่มีความพร้อมในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนด แนวทาง และวิธีการวางแผนร่วมกับชุมชน โดยการเรียนรู้ สืบทอดถ่ายทอดความรู้ และทักษะสู่คน รุ่นใหม่ และนำภูมิปัญญาที่มีอยู่มา สร้างสรรค์ผลงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ภูมิปัญญา พื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนจึงหมายถึง หลักคิดและวิธีการที่ชาวบ้านตำบลคลอง โคนไ้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลน โดยการนำเปลือกไม้ป่าชายเลนมาย้อมผ้า และ วัสดุอุปกรณ์ในการดำรงชีวิต

2. แนวคิดเกี่ยวกับการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ

2.1 การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ

สีจากธรรมชาติได้ถูกนำมาใช้ในการย้อมผ้ามานานกว่า 2,000 ปี ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญา และการลองผิดลองถูกในการใช้วัตถุดิบต่าง ๆ เพื่อให้ได้สีตามที่ต้องการ โดยการนำเอาเปลือก ต้นไม้ ใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ และรากไม้ที่มีอยู่ทั่วไปมาผ่านกระบวนการต่างๆ และสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ ทำให้เป็นพื้นฐานในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม จนสามารถคิดค้นสีเคมีหรือสีสังเคราะห์ที่ สามารถย้อมผ้าได้ ซึ่งนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2399 เป็นต้นมา ได้มีการใช้สีสังเคราะห์เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากสามารถหาซื้อได้ง่าย ราคาถูก และมีวิธีการย้อมที่สะดวก และรวดเร็วกว่าการใช้สีที่สกัด จากธรรมชาติ อย่างไรก็ตามการใช้สีที่สังเคราะห์ขึ้นมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และ สุขภาพของผู้ใช้สี และผู้บริโภค เนื่องจากสีสังเคราะห์เป็นสารเคมีที่บางส่วนมีองค์ประกอบเป็น

สารพิษ และเป็นสารก่อมะเร็งในกลุ่มเอมีน เช่นอะมิโนไคฟีนิล (aminodiphenyl) เบนซิดีน (benzidine) อะนิลีน (aniline) และอื่น ๆ (สุรพลใจวงษ์ษาและคณะ, 2560) ซึ่งพบว่าเป็นองค์ประกอบของสารช่วยย้อม และพิมพ์สารตกแต่งสำเร็จ สีย้อมและสีพิมพ์ นอกจากนี้ สารประกอบฟอร์มาลดีไฮด์ที่ใช้เป็นสารตกแต่งกันผ้ายับ สามารถเข้าสู่ร่างกายทำให้เกิดการระคายเคืองต่อระบบทางเดินหายใจ หรือผิวหนังได้ หรือแม้แต่สารเคมีกำจัดศัตรูพืชถูกใช้ในการปลูกฝ้าย สารกำจัดวัชพืชบางครั้งดูดซึมได้ง่ายทางผิวหนังเช่น Aldrine เป็นสารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่สันนิษฐานว่าก่อให้เกิดมะเร็ง ปริมาณโลหะหนัก หรือสารเคมีอันตรายในเนื้อผ้า โดยเมื่อได้รับบ่อย ๆ จะทำให้เกิดอาการคอแห้ง ไอ หายใจเหนื่อยหอบ น้ำตาไหล แสบตา ตาบวม น้ำลายมีสีติดออกมา มือเท้าแตก ขอบเล็บกร่อน และเวียนศีรษะจากกลิ่นสี นอกจากนี้สารเหลือทิ้งจากการย้อมยังก่อให้เกิดมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้น้ำเน่าเสียปนเปื้อนสารพิษ หรือมีสภาพความเป็นกรด-ด่างไม่เหมาะสม ส่งผลต่อระบบนิเวศวิทยาของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ (สุริย์ พุทธระกูลและคณะ, 2543)

สีธรรมชาติเป็นสีที่ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุต่าง ๆ สามารถนำมาย้อมได้ทั้งแบบย้อมร้อน และแบบย้อมเย็น ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ แหล่งวัตถุดิบสีธรรมชาติยังสามารถหาได้จากต้นไม้ ใบไม้ที่ให้สีสันทนสวยงามตามที่เราต้องการ และหาได้ไม่ยาก การย้อมสีธรรมชาติเป็นการลดการใช้สารเคมีที่ทำให้เกิดโรคต่าง ๆ ในระบบทางเดินหายใจ โรคมะเร็ง โรคผิวหนังที่เกิดจากการสะสมของสารเคมีจากการย้อมผ้าด้วยสีเคมีที่มีกลิ่นฉุน แสบจมูก ทำให้เกิดอาการวิงเวียนเป็นโรคพิษสำแดง ไม่สามารถที่จะย้อมต่อไปได้ การย้อมสีธรรมชาตินั้นไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ผลิต ผู้บริโภค และไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม วัตถุดิบก็สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่น โดยไม่ต้องใช้สีเคมีที่นำเข้าจากต่างประเทศ สีธรรมชาติยังมีความหลากหลายตามชนิด อายุ และส่วนของพืชที่ใช้ ตลอดจนชนิดของสารกระตุ้น และขั้นตอนการย้อม การย้อมสีธรรมชาติสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และสามารถถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ทำให้เห็นคุณค่า และรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างคนย้อมสีกับต้นไม้ก่อให้เกิดความรักหวงแหน และเรียนรู้ที่จะอนุรักษ์ และปลูกทดแทนเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนต่อไป (ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี, 2558)

การย้อมสิ่งทอด้วยสีธรรมชาติ เป็นกระบวนการทางเคมีซึ่งกระบวนการย้อมจะขึ้นอยู่กับสภาวะที่ใช้ การย้อมที่ดีจะต้องได้สีตามที่ต้องการ สีมีความสม่ำเสมอ ย้อมแล้วได้ผลเหมือนเดิม มีความคงทนของสี และมีค่าใช้จ่ายไม่สูงมากนัก สีย้อมสามารถจำแนกได้ตามแหล่งกำเนิดสีได้แก่ สีจากธรรมชาติ และสีสังเคราะห์ โดยสีย้อมจากธรรมชาติสามารถหาได้จากวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น การใช้สีย้อมธรรมชาติมีข้อดี คือมีความปลอดภัยต่อสุขภาพของผู้ผลิต และผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ อีกทั้งน้ำย้อมหลังกระบวนการผลิตยังไม่เป็นมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม แต่มีข้อจำกัดในเรื่องของคุณ

ภาพสี และความสม่ำเสมอของสีที่ได้ในแต่ละรอบการผลิต วิธีการย้อมสีธรรมชาติโดยทั่วไปทำได้โดยการย้อมโดยตรง (direct dyeing) การย้อมแบบเวต (vat dyeing) และการย้อมโดยใช้สารช่วยย้อมติด (mordant dyeing) ซึ่งฝ้ายและไหมเป็นเส้นใยธรรมชาติที่นิยมนำมาย้อมด้วยสีธรรมชาติ และนำไปทำเป็นผลิตภัณฑ์สิ่งทอวางจำหน่าย การยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์สิ่งทอสามารถทำได้โดยพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้ผ่านการทดสอบตามมาตรฐาน ซึ่งมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับการทดสอบสิ่งทอมียู่หลายมาตรฐาน เช่นมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม (มอก.) เป็นต้น (สำนักหอสมุดและศูนย์สารสนเทศวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2560)

สีย้อม คือสารที่ปกติเป็นสารอินทรีย์ที่สร้างมาเพื่อดูดซึมหรือดูดซับแสง โดยการทำให้อยู่บนหรือในผิวหน้าของวัตถุ เพื่อที่จะทำให้วัตถุนั้นมีสีขึ้นมา ซึ่งความคงทนจะมีต่างกันออกไป (อภิชาติ สนธิสมบัติ, 2545)

2.2 การย้อมสี

การย้อมสี คือการทำให้วัสดุสิ่งทอมีสีติด และจะต้องมีสีเหมือนกันอย่างสม่ำเสมอ โดยที่ไม่ว่าจะสุมตัวอย่างมาจากส่วนไหนก็ตาม (วรรณัฐ สถาการ, 2535) สีย้อมเองจะต้องมีความสามารถในการติดสีกับเส้นใย โดยอาจมีประจุต่างกันทำให้สามารถยึดเหนี่ยวกันได้ หรืออาจมีประจุเดียวกันแต่เติมสารอื่นๆ เพื่อลดประจุบนเส้นใย แล้วจึงทำให้สีติดบนเส้นใยได้ (อภิชาติ สนธิสมบัติ, 2545) โดยการย้อมที่ดีจะต้องให้สีถูกต้องตรงตามความต้องการ สีมีความสม่ำเสมอเมื่อต้องการย้อมอีกครั้งก็สามารถทำได้โดยให้ผลเหมือนเดิม มีความคงทนของสี และมีค่าใช้จ่ายไม่สูงมากนัก การย้อมเป็นกระบวนการทางเคมี หมายถึงกระบวนการย้อมจะเปลี่ยนแปลงหากสภาวะมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยสภาวะที่มีอิทธิพลต่อการย้อม ได้แก่เวลา อุณหภูมิ สารเคมี เช่นกรด ด่าง เกลือ (วรรณัฐ สถาการ, 2535) การย้อมโดยปกติจะทำให้เกิดสีบนวัสดุสิ่งทอเพียงสีเดียว ยกเว้นกระบวนการมัดย้อม และการทำบาติกซึ่งทำให้เกิดสีมากกว่าหนึ่งสีบนวัสดุสิ่งทอได้ (อภิชาติ สนธิสมบัติ, 2545) เมื่อย้อมสีสีจะทำปฏิกิริยากับ โมเลกุลภายนอกของเส้นใยก่อนความชื้น หรือความร้อนจะทำให้เส้นใยพอง และจะมีช่องว่างให้สีเข้าไปแทรกอยู่ภายในได้มาก โดยสีจะเข้าไปเชื่อมโยงกับโมเลกุลภายในของเส้นใย และเมื่อเส้นใยแห้งสีก็จะติดอยู่ในเส้นใย (นวลแข ปาลิวนิช, 2542)

สีย้อมสีเคมีหรือสีสังเคราะห์มีผลกระทบโดยตรงต่อสิ่งแวดล้อม และสุขภาพของผู้ใช้สีและผู้บริโภค เนื่องจากสีสังเคราะห์เป็นสารเคมีที่บางส่วนมีองค์ประกอบเป็นสารพิษ และเป็นสารก่อมะเร็ง ส่วนสีธรรมชาติเป็นสีที่ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุต่าง ๆ การย้อมสิ่งทอด้วยสีธรรมชาตินับเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาแต่ในอดีต โดยกระบวนการย้อมสามารถทำได้ในชุมชน สีย้อมสามารถหาได้จากวัชพืชธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมีความปลอดภัยต่อผู้ผลิต ผู้บริโภค และเป็นมิตร

ต่อสิ่งแวดล้อม สำหรับสถานะที่มีอิทธิพลต่อการซ่อม ใต้แก่เวลา อุณหภูมิ สารช่วยติด เช่น กรด ต่าง
เกลือ เป็นต้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน

3.1 แนวคิด

อรวรรณ เกสร (2562) กล่าวว่า แนวคิดทั่วไปของเศรษฐกิจชุมชนเศรษฐกิจชุมชนถือเป็นรูปแบบการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เริ่มตั้งแต่ในระดับฐานล่าง โดยมีชุมชนเป็นแหล่งตั้งต้นของการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิตที่สำคัญของชุมชน ซึ่งแนวคิดในเรื่องเศรษฐกิจชุมชนมีผู้ให้แนวคิดไว้อย่างหลากหลายดังนี้ ฉัตรทิพย์ นาถสุภาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชนมีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิตแรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะแรงงานเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่โดยธรรมชาติไม่ต้องจ้างเป็นสิ่งที่มีความกับสถาบันครอบครัว โดยทั่วไปครอบครัวคิดถึงการอยู่รอดก่อนแล้วจึงสะสม และค้าขาย พึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตัวเองและพึ่งชุมชนก่อน และหากจะขายซึ่งเป็นขั้นตอนที่สูงก็จะขายในตลาดใกล้ตัว ตลาดภายในประเทศ แนวคิดนี้มุ่งให้คำนึงถึงชุมชนศีลธรรมครอบครัว เพื่อนบ้านและท้องถิ่นเป็นหลัก เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การจำหน่ายจ่ายแจกที่คนในท้องถิ่นชุมชนได้มีส่วนร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ของประชาชน และร่วมกันเป็นเจ้าของเศรษฐกิจชุมชน มีรากฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชน อาทิวัฒนธรรมประเพณี สภาพภูมิประเทศ ความหลากหลายทางทรัพยากรที่มีอยู่สองเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คือเพื่อพัฒนาศักยภาพตั้งแต่ระดับบุคคลครอบครัวและชุมชน โดยใช้กิจกรรมเศรษฐกิจสร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ซึ่งจะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในขณะเดียวกันยังมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ หรืออีกนัยหนึ่งเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ

หลักการสำคัญในการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น ก็คือการทำในสิ่งที่ป็นวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมที่มีอยู่ในชุมชน มีการฟื้นความสัมพันธ์ที่ดั้งเดิมของชุมชน ทั้งความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความสัมพันธ์แบบคนกับธรรมชาติ และวิธีการผลิตแบบเกื้อกูลที่ชุมชนจัดการกันเอง การฟื้นฟูสิ่งเหล่านี้ให้กลับคืนมาเป็นสิ่งที่ชุมชนควรทำ ในขณะเดียวกันก็ต้องพึงระลึกเสมอว่าคนในชุมชนไม่ใช่คนอนุรักษ์แบบสุดขั้วที่จะทำการจัดการตัวเองได้โดยลำพัง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องรับเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาใช้อย่างรู้เท่าทัน และรู้จักเลือกสรรเอามาใช้ในการจัดการได้อย่างเหมาะสม โดยชุมชนท้องถิ่นเอง การฟื้นฟู

ชุมชนท้องถิ่น คนในชุมชนต้องตระหนักให้ได้ว่าชุมชนของตนกำลังเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่เป็นการขยายตัวของระบบทุนนิยมไปสู่สังคมและชุมชนต่าง ๆ ซึ่งสถานการณ์นี้ได้กระทบต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น อันอาจทำให้ชุมชนท้องถิ่นต้องสูญเสียทุนที่ดีงามทางสังคมที่สั่งสมกันมายาวนาน ดังนั้นการฟื้นฟูสิ่งดีงามเหล่านี้ให้กลับคืนมาต้องให้คนในชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้เริ่มดำเนินการ และการฟื้นฟูนั้นจะต้องมีจังหวะก้าวแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยจะต้องเริ่มทำจากจุดเล็กๆ ไปหาจุดที่ใหญ่ แม้มีความผิดพลาดเกิดขึ้นก็สามารถเริ่มใหม่ได้ อย่าขอมแพ้วการก้าวเดินแบบนี้จะเป็นการสั่งสมประสบการณ์ และเป็นการเรียนรู้ การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นจะต้องมีกระบวนการที่หลากหลายไม่ควรยึดติดรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง หากชุมชนใดมีธรรมชาติเป็นฐานการพัฒนาของชุมชนคนในชุมชนพึงระลึกอยู่เสมอว่าชุมชนของตนเองมีทุนที่สำคัญ คือ ธรรมชาติโดยต้องช่วยกันขยายทุนเหล่านี้โดยไม่ต้องใช้ทุนที่เป็นเงินตรา เพราะหากพึ่งพาเงินทุนจากผู้อื่นหรือจากภายนอกตลอดเวลาจะทำให้ชุมชนไม่เข้มแข็ง ดังนั้นชุมชนเองต้องทำในสิ่งที่เหมาะสมกับศักยภาพของตัวเอง

การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จและมีพลังที่เข้มแข็งได้นั้นจะต้องอยู่ภายใต้หลักการ คือ การฟื้นฟูจะต้องอยู่บนฐานของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือวัฒนธรรมประเพณี โบราณสถานหรือวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหรือฟื้นฟูจากทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน การฟื้นฟูจะต้องเป็นความต้องการของคนในชุมชนท้องถิ่นและต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น ๆ การฟื้นฟูนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานความสามารถของชุมชนและนำไปสู่การพึ่งพิงตนเองของชุมชนนั้นๆ เสมอ การฟื้นฟูนั้นนอกจากจะทำกันภายในชุมชนแล้วก็ยังคงมีความจำเป็นจะต้องมีการประสานขอความร่วมมือจากหน่วยงานท้องถิ่นรวมทั้งหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ และภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นในด้านความร่วมมือด้านบุคลากร ผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ ด้านองค์ความรู้ และด้านงบประมาณต่าง ๆ การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นนั้นจะต้องคำนึงถึงการกระจายผลประโยชน์ไปยังครอบครัวทั้งหลายที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นด้วย การฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นนั้นจะต้องน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานด้วย และการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นนั้นจะต้องคำนึงถึงความอยู่รอด และการดำรงอยู่ของชุมชนในระยะยาวนั้น คือการฟื้นฟูชุมชนจะต้องมีเป้าหมายการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนด้วย

3.2 ความหมาย

ธเนศศรี วิชัยคำพันธ์ (2556) กล่าวว่า การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพวกเราคงต้องทำความเข้าใจให้ตรงกันก่อนว่า “ชุมชน” คืออะไร และ “เศรษฐกิจ” คืออะไรกันก่อน

คำว่า “ชุมชน” นั้นจะประกอบไปด้วยครอบครัวหลายๆ ครอบครัวที่เข้ามารวมอยู่ในบริเวณเดียวกัน หรือก่อตั้งเป็นชุมชนในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งอาจจะเรียกเป็นละแวกบ้าน หรือห้อมบ้าน หรือหมู่บ้านก็ได้ ความเป็นชุมชนไม่จำกัดเฉพาะขอบเขตของหมู่บ้านเท่านั้น แต่อาจจะรวมถึงลักษณะเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่กว้างขวาง ทั้งระบบอุปถัมภ์ และแบบเครือข่ายด้วย (Kemp, 1991)

ส่วนคำว่า “เศรษฐกิจ” เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิต โดยผ่านกระบวนการซื้อขาย แลกเปลี่ยนผลผลิตซึ่งกันและกัน และมีการใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน

ดังนั้นคำว่า “เศรษฐกิจชุมชน” จึงหมายถึงระบบเศรษฐกิจระดับท้องถิ่น หรือชุมชนที่มีลักษณะเป็นองค์รวม ซึ่งไม่ได้มีแต่เพียงมิติทางด้านเศรษฐกิจที่เป็นตัวเลขของรายได้ รายจ่าย การผลิตและการบริโภคเท่านั้น แต่จะเป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และรวมถึงการมีระบบคุณค่าเข้าไปด้วย ลักษณะเด่นของเศรษฐกิจชุมชน ก็คือเศรษฐกิจชุมชนจะไม่มุ่งเน้นการแข่งขันแต่จะเน้นให้ความสำคัญกับความร่วมมือของคนในชุมชน และจะไม่มีมีการผูกขาดในกิจการใด ๆ เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ดังนั้นในระบบเศรษฐกิจชุมชนจึงไม่ก่อให้เกิดปัญหาความรวยกระจุกตัวอยู่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น อย่างไรก็ตามในระบบเศรษฐกิจชุมชนหากเกิดปัญหาความยากจนขึ้นในชุมชนเมื่อไหร่แล้วความยากจนดังกล่าวจะกระจายตัวไปทั่วทั้งชุมชน ดังนั้นตัวชี้วัดเศรษฐกิจชุมชนจึงไม่อาจจะใช้แค่การนำเสนอเพียงตัวเลขอย่างเดียวเท่านั้น แต่ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจชุมชนจะเป็นการผสมผสานระหว่างตัวเลขทางเศรษฐกิจกับตัวชี้วัดทางสังคม และตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ ด้วย

ในสภาพความเป็นจริงแล้วเศรษฐกิจชุมชนมักจะถูกมองว่าเป็นเศรษฐกิจนอกระบบเท่านั้นทั้ง ๆ ที่ควรถือว่าเศรษฐกิจชุมชนมีความสำคัญ และเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจในส่วนรวมของประเทศ หากพิจารณาค้นให้ดีจะพบว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนนี้มีสัดส่วนแรงงานมากกว่าครึ่งหนึ่งของแรงงานทั้งประเทศ แต่เมื่อคิดรายได้ที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจชุมชนกลับพบว่ามีค่าน้อยกว่าเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่กระจุกตัวอยู่แต่เฉพาะในเมือง หรือศูนย์กลางความเจริญเท่านั้น ซึ่งระบบเศรษฐกิจส่วนนี้ได้ดึงเอาประชาชนจากชุมชนในชนบทเข้าไปเป็นแรงงานเพื่อขับเคลื่อนความเจริญให้กับศูนย์กลางความเจริญดังกล่าวเป็นสำคัญ

ความหมายของเศรษฐกิจชุมชนเศรษฐกิจชุมชนนั้นมีผู้ให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 “เศรษฐกิจ” หมายถึงงานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน “ชุมชน” หมายถึงหมู่ชนกลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็กอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

3.3 รูปแบบ

รูปแบบการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเศรษฐกิจชุมชนเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความหลากหลาย และครอบคลุมการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในหลายด้านทั้งการผลิต การบริโภค การแปรรูป และการขาย ซึ่งกิจกรรมในกระบวนการนี้อาจจำแนกได้ดังต่อไปนี้ 1) การเกษตรต่อเนื่อง การเกษตรและนอกการเกษตรประกอบไปด้วยผลิตภัณฑ์จากผ้า เช่นการทำผ้าฝ้ายทอมือย้อมสีธรรมชาติผ้าไหมมัดหมี่ เป็นต้น ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ และหวาย เช่นตะกร้า เข่ง กระจาด เป็นต้น ผลิตภัณฑ์อาหารและการแปรรูปเช่น ไวน์จากผลไม้ต่าง ๆ เป็นต้น 2) กิจกรรมลานค้าชุมชนได้แก่การจัดหาพื้นที่ที่ชาวบ้านนำผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาดซึ่งลานค้าอาจตั้งในตลาดชนบทตลาดเมืองโดยปลอดการเสียค่าธรรมเนียมต่าง ๆ 3) กิจกรรมร้านค้าชุมชนได้แก่ การส่งเสริมให้เกษตรกรรวมกลุ่มกันตั้งร้านค้าเพื่อขายผลิตภัณฑ์ของตนซึ่งมักมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรม การออมทรัพย์การระดมทุนระดมทุนการผลิต และการแปรรูปซึ่งถือว่าเป็นวงจรที่กลุ่มเกษตรกรผู้มีประสบการณ์จัดตั้งขึ้น 4) การท่องเที่ยว ประเทศไทยอุดมไปด้วยแหล่งโบราณสถาน น้ำตก แม่น้ำลำคลอง และทัศนียภาพธรรมชาติซึ่งการฟื้นฟูความสำคัญของสิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้คนทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศเข้ามาเที่ยวเป็น โอกาสให้คนในชุมชนสามารถเก็บเงินค่าขนส่งและการขายผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นของฝากหรือของที่ระลึกได้ 5) ศูนย์บริการจุดเดียวเบ็ดเสร็จหรือเรียกว่า ศูนย์ One-Stop-Service เป็นการจัดตั้งเพื่อเจริญรอยตามพระราชดำริที่ว่าควรมีสถานที่ที่เกษตรกรสามารถแสวงหาข้อมูลคำแนะนำในการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ วัช วัชน้ำ การใช้น้ำบำรุงดิน การป้องกัน และปราบศัตรูพืช การลงทุน การตลาด การแปรรูปผลผลิต เป็นต้น ได้อย่างครบถ้วน

สรุปได้ว่าแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนหมายถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของชุมชนซึ่งประกอบด้วกิจกรรมทางการผลิต การบริโภค การจำหน่ายแจกที่คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมกันเป็นเจ้าของ โดยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีฐานมาจากศักยภาพของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน หรือทุนในชุมชนซึ่งมีความสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชน

4.1 ความหมาย

วิถีชีวิตหมายถึงแนวทางในการดำเนินชีวิต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2552) เป็นชีวิตประจำวัน (everyday life) และมีปัจจัย 3 ประการคือ สภาพภูมิศาสตร์ สภาพธรรมชาติวัฒนธรรม และการ

ตัดสินใจของคน (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี, 2544) เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มคนในแต่ละถิ่น (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2554)

พื้นถิ่นหมายถึงเฉพาะถิ่น (ราชบัณฑิตยสถาน (2552) และมีกลุ่มคำที่ใช้ได้แก่ “local” หมายถึงท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับพื้นที่อยู่อาศัย “indigenous” หมายถึงพื้นเมืองแต่เน้นมาที่คนมากกว่า และคำที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็น “folk, primitive, traditional” นั้นแสดงลักษณะความเป็นชาวบ้านง่ายไม่ซับซ้อน เป็นของดั้งเดิมที่สั่งสมมา (อรศิริ ปาณินท์, 2539) คำว่า “พื้นถิ่น” หมายถึงพื้นฐาน + ถิ่นที่อยู่เพื่อรับใช้ชีวิต หรือกล่าวว่าเป็นการตอบสนองชีวิตด้วยปัจจัยพื้นฐานในถิ่นนั้น ดังนั้นพื้นถิ่นจึงสะท้อนความเป็นพื้นฐานในชีวิตชาวบ้านและสัมพันธ์กับพื้นที่นั้น กล่าวได้ว่าวิถีชีวิตพื้นถิ่น (local living) เป็นการดำเนินชีวิตหรือการใช้ชีวิตของชาวบ้านที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน สังคม และสภาพแวดล้อมในถิ่นนั้น มีลักษณะไม่คงที่เปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยที่กระทบ โดยเฉพาะจากการกระทำของมนุษย์ เป็นลักษณะการปฏิสัมพันธ์ (สมยศ สุภาพร เหมินทร์, 2554, อ้างในสุภาวดี เชื้อพรหมณ์ และอรศิริ ปาณินท์, 2556)

วิถีชีวิตพื้นถิ่น (local living) มักไม่ถูกกล่าวถึงโดยตรงแต่กลับถูกซ่อนหรือถูกแทนที่ด้วยคำอื่นเพื่อให้จับต้องได้ง่ายขึ้น เช่นคำว่า “ชาวบ้านหรือชุมชน” อันเป็นผู้กระทำ (subject) หรือคำว่า “วัฒนธรรม” อันเป็นผลลัพธ์ที่ปรากฏแต่โดยนัยสำคัญแล้วหมายรวมถึงการทำมาหากิน และชีวิตประจำวันที่แสดงออกมาภายนอก และความคิดและความเชื่อที่อยู่ภายในด้วยซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิตนั่นเอง (สุภาวดี เชื้อพรหมณ์ และอรศิริ ปาณินท์, 2556)

ยุกติ มุกดาวิจิตร (2548) ได้แบ่งวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือวิถีชีวิตพื้นถิ่นออกเป็น 3 ลักษณะคือ 1) ด้านเศรษฐกิจการทำมาหากินชาวบ้านมีการผลิตแบบเกษตรกรรมหัตถกรรมเป็นการผลิตแบบยังชีพเป็นหลัก 2) ด้านสังคม – การเมืองชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันผ่านระบบเครือญาติและการปกครองกันเองผ่านระบบอาวุโสและ 3) ด้านความเชื่อชาวบ้านเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ในธรรมชาติ และนับถือผีบรรพบุรุษควบคู่ไปกับการนับถือพุทธศาสนา วิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละถิ่นนั้นย่อมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามระบบของการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ตั้งถิ่นฐาน ดังนั้นในการศึกษาวิถีชีวิตพื้นถิ่นจำเป็นต้องศึกษาวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มชนและสภาพแวดล้อมที่พวกเขาอยู่อาศัย และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยที่กระทบ

วิถีชีวิตของชาวบ้านหรือวิถีชีวิตพื้นถิ่นในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความเชื่อเป็นวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต การนับถือบรรพบุรุษ การเคารพผู้อาวุโสและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นพลังแห่งคุณค่า

4.2 คุณค่า

ประเวศ วะสี (2538) ได้กล่าวถึงการดำรงชีวิตที่มีคุณค่าหรือคุณวิเศษที่ถูกต้องว่าทุกคนควร จะพัฒนาศักยภาพของตนเองโดยการดำรงชีวิตที่มีคุณค่า 5 ประการคือเบญจวิถีดังนี้

1. ปลุกมโนสำนึกแห่งความเป็นมนุษย์ จุดเริ่มต้นของการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าอยู่ที่การ ปลุกมโนสำนึกแห่งความเป็นมนุษย์ของตนเองให้ตระหนักรู้ว่าเรามีศักยภาพที่จะเรียนรู้ ที่จะรัก และที่จะเป็นอิสระคือพ้นจากความบีบคั้น ได้มโนสำนึกทำให้เกิดพลังอำนาจแห่งจิตจำนง พลังนี้ ก่อให้เกิดพลังชีวิตช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ และมีความสำเร็จ

2. สัมผัสเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติในสังคมใหม่ ชีวิตและการทำงานของคนที่อยู่กับความ เท่าเทียมทำให้แปลกแยกจากธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ ชีวิตมนุษย์ที่แปลกแยกจากธรรมชาติและ จากเพื่อนมนุษย์ทำให้เกิดปัญหาทางจิตสังคม และปัญญาอันเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาต่างๆ เป็นอัน มากในสังคมปัจจุบันชีวิตที่มีคุณค่าต้องพยายามให้สัมผัสกับธรรมชาติและสัมผัสกับชีวิตเพื่อน มนุษย์ไว้เสมอ ๆ เพื่อพัฒนาจิตใจให้ละเอียดอ่อนและพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้นซึ่งจะทำให้ชีวิตมี คุณค่ายิ่งขึ้น

3. ขยายความรักเพื่อนมนุษย์และความรักธรรมชาติออกไปอย่างกว้างขวางโดยปราศจาก เงื่อนไขทางลัทธิอุดมการณ์หรือชนชั้นใด ๆ ให้จิตใจเต็มไปด้วยมิตรไมตรีและเอื้ออาทรต่อสรรพสิ่ง ทั้งหลายมีความรักสากลเมื่อทำได้ดังนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ จิตใจจะสงบประสพความงามความสุขและ อิสระภาพทำให้อยู่ในฐานะที่พร้อมจะเรียนรู้จากทุกสิ่งทุกอย่างทุกสถานการณ์ตามความเป็นจริง ตามปกติมนุษย์เรียนรู้ได้ยากเพราะมัวไปข้องคิดอยู่ในอารมณ์ แต่เมื่อมีความรักสากลแล้วสามารถ เรียนรู้ได้จากคนทุกคน และจากสถานการณ์จะทำให้มีศักยภาพมาก

4. รวมกลุ่มทำให้เกิดความเป็นชุมชน การรวมกลุ่มของบุคคลจำนวนหนึ่งที่มี วัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้และการกระทำร่วมกัน และมีองค์กร จัดการ จะเกิดความอบอุ่นและความสุขอย่างท่วมท้น มีพลังการเรียนรู้และพลังการสร้างสรรค์สูง มากเมื่อเกิดสภาพดังกล่าวขึ้นเรียกว่ามีความเป็นชุมชนและเครือข่ายของชุมชนจะทำให้แก้ปัญหาได้ ทุกชนิด

5. การเป็นบุคคลเรียนรู้ในยุคสมัยแห่งความสลับซับซ้อน และความเปลี่ยนแปลงอย่าง รวดเร็ว คนทุกคนต้องเป็นบุคคลเรียนรู้และมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม สามารถเรียนรู้ได้จาก ทุกคนและทุกสถานการณ์ การรู้อะไรแจ่มแจ้งทำให้เกิดความสุข เพราะทำให้เกิดอิสรภาพหรือการ หลุดพ้นจากความไม่รู้ ความไม่รู้ทำให้เกิดความบีบคั้น การเรียนรู้ที่ถูกต้องทำให้รู้ความจริงเกี่ยวกับ ธรรมชาติมนุษย์และสังคม ทั้งทางวัตถุธรรมและนามธรรมรวมไปจนถึงทางวิญญาณ การรู้ความ

จริงทำให้มีศักยภาพสังคมเรียนรู้และบุคคลจะต้องเป็นบุคคลเรียนรู้ การเรียนรู้ทำให้ชีวิตมีคุณค่ายิ่งขึ้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2544) ได้กล่าวถึงแนวคิดวิถีชีวิตที่จะดำรงคุณค่าหรือเพิ่มคุณค่าให้กับชีวิตไว้ดังนี้

1. สร้างสมดุลทางกายภาพคือการทำให้อวัยวะแข็งแรงสุขภาพกายดี
2. สร้างสมดุลทางจิตคือการทำให้อารมณ์มีความมั่นคงสุขภาพจิตดี
3. สร้างสมดุลทางสังคมคือการทำให้อุปการะมีความอบอุ่นกลุ่มเพื่อนมั่นคง
4. สร้างสมดุลทางเศรษฐกิจคือการทำให้อาชีพทางเศรษฐกิจมั่นคง
5. สร้างสมดุลทางจิตวิญญาณคือการทำกิจกรรมจริยธรรมทำประโยชน์ตนพร้อม ๆ

ไปกับประโยชน์ส่วนรวมด้วย

6. ส่งเสริมสมดุลทางธรรมชาติคือการทำให้อารมณ์ความหลากหลายสามารถรักษาความสมดุลในระบบนิเวศ

Fritiof Capra (1996, สว่างพงศ์ ศิริพัฒน์, แปล 2556) ได้เสนอทฤษฎีว่าด้วยระบบชีวิต (the theory of living system) และนิเวศศึกษา (ecological literacy) สรุปสาระสำคัญได้ว่าชีวิตทั้งหลายล้วนดำรงอยู่อย่างเป็นระบบในลักษณะที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายโดยมีระบบนิเวศเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนั้นการเข้าใจในระบบนิเวศจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในระบบชีวิตทั้งหลายเป็นอย่างดียิ่งขึ้นไปด้วย เนื่องจากมนุษย์ในฐานะระบบชีวิตหนึ่งของระบบใหญ่จะต้องจัดแบบแผนชีวิต และจัดระเบียบสังคมให้สอดคล้องกับแบบแผนของระบบนิเวศ ซึ่งในที่นี้ก็คือชุมชน (Community) นั่นเอง

จากแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนจะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตพื้นถิ่น หมายถึง การทำมาหากิน และการใช้ชีวิตประจำวันของชาวบ้านในชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนสังคมและสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละถิ่นมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามระบบของการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ตั้งถิ่นฐาน ดังนั้นการศึกษาวิถีชีวิตพื้นถิ่นจำเป็นต้องศึกษาวัฒนธรรมเดิมของกลุ่มชนสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยที่กระทบ

วิถีชีวิตที่จะดำรงคุณค่าหรือเพิ่มคุณค่าให้กับชีวิตทุกคนต้องเป็นบุคคลเรียนรู้ และมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม ต้องพยายามสัมผัสกับธรรมชาติและสัมผัสกับชีวิตเพื่อนมนุษย์ไว้เสมอ ๆ เพื่อพัฒนาจิตใจให้ละเอียดอ่อน และพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น ขยายความรักเพื่อนมนุษย์และความรักธรรมชาติออกไปอย่างกว้างขวางโดยปราศจากเงื่อนไข การรวมกลุ่มเรียนรู้จะทำให้เกิดความเป็นชุมชน เครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมกันแก้ปัญหา และร่วมสร้างสมดุลทางกายภาพ จิต สังคม

เศรษฐกิจ จิตวิญญาณ และธรรมชาติ ดังนั้นการใช้ชีวิตของชาวบ้านคือ ความเข้าใจระบบชีวิตและระบบนิเวศชุมชนที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย การมีแบบแผนชีวิต และระเบียบการเป็นอยู่ร่วมกันในชุมชน

สรุปจากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาข้างต้นนั้นการข้อมผ้าด้วยสิทธรมชาติเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกิดจากความเข้าใจในระบบชีวิตและระบบนิเวศ ทำให้เกิดระบบการผลิตและระบบสังคมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติระหว่างคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในชุมชน เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ทำให้เห็นคุณค่า และรู้จักใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติด้วยความรักหวงแหน และเรียนรู้ที่จะอนุรักษ์เพื่อการผลิตที่ยั่งยืนสามารถถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลัง และที่สำคัญช่วยพัฒนา “ศักยภาพในตัวคน” ทำให้ชุมชนมีเศรษฐกิจชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน

5. บริบทตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

5.1 ที่ตั้งตำบลคลองโคน

ตำบลคลองโคนตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองสมุทรสงครามประมาณ 15 กิโลเมตรมีอาณาเขตติดต่อดังนี้ 1) ทิศเหนือติดต่อกับตำบลบางขันแตกอำเภอเมืองสมุทรสงคราม 2) ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลแหลม จังหวัดเพชรบุรี 3) ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลแหลมใหญ่อำเภอเมืองสมุทรสงครามและอ่าวไทย 4) ทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลยี่สารอำเภออัมพวา มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 33.69 ตารางกิโลเมตร (21,056 ไร่)

5.2 ภูมิประเทศ

ตำบลคลองโคนแบ่งเขตพื้นที่การปกครองออกเป็น 7 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 1 บ้านคลองคต หมู่ที่ 2 บ้านคลองโคน หมู่ที่ 3 บ้านคลองโคน หมู่ที่ 4 บ้านแพรกทะเล หมู่ที่ 5 บ้านคลองช่อง หมู่ที่ 6 บ้านประชาชมชื่น หมู่ที่ 7 บ้านคลองช่องน้อย

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบชายฝั่งทะเลจะเป็นพื้นที่น้ำเค็มติดกับอ่าวไทยรูป ก. ใก่มีป่าชายเลนที่สมบูรณ์ ชายทะเลมีต้นไม้ขึ้นหนาที่บ เช่นต้นแสมดำ ต้นแสมขาว ต้นโกงกาง ต้นลู่ย ต้นปูลูโรง ต้นตะบูน ต้นตะบัน ต้นลำภูต้น จากป่าชายเลนจึงเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำทะเลหลากหลายชนิด เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ตัวเคยทะเล นอกจากนี้ยังมีพืชพันธุ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้ในสภาพดินเค็ม เช่น ต้นชะคราม ต้นหนามพุงคอก

5.3 อาชีพ

อาชีพหลักของตำบลคลองโคนคือการประกอบอาชีพทำประมงพื้นบ้านบริเวณชายฝั่ง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอยแครง หอยแมลงภู่ อาชีพหนึ่งที่มีชื่อของตำบล คืออาชีพการทำกะปิคลองโคน และยังมีผู้ประกอบอาชีพการเย็บจากอยู่บ้าง จากการทำอาชีพประมงพื้นบ้าน ชาวบ้านจึงมีอาชีพการแปรรูปอาหารทะเลควบคู่ไปด้วย คือการทำกุ้งแห้ง ปลาเค็มมี ทำน้ำตาลมะพร้าวอยู่บ้างบริเวณหมู่ 1 ของตำบลคลองโคน

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาผ้าพื้นบ้าน

6.1 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นบ้าน

ชัยวัฒน์ แก้วคล้ายขจรศิริ (2555) ศึกษากระบวนการฝ้าย้อมคราม โดยใช้ยางกล้วยน้ำว้าดิบเป็นสารช่วยติด พบว่าผ้าที่ย้อมด้วยยางกล้วยน้ำว้าดิบเป็นสารช่วยติดย้อมก่อน ย้อมหลัง และย้อมพร้อมกันกับย้อมครามมีค่าตามลำดับดังนี้ค่าเฉลี่ยของผ้า $C^*=20.42, 17.56, 22.03$, ค่าแสดง ความสว่างของสี $L^*=35.65, 27.05, 49.53$, แสดงว่าผ้าที่ย้อมสีครามก่อนย้อมด้วยยางกล้วยน้ำว้าดิบ จะมีการยึดติดของสีครามมากที่สุด รองลงมาคือย้อมด้วยยางกล้วยก่อนและย้อมพร้อมกันกับย้อมสี ครามสรุปว่ายางกล้วยน้ำว้าดิบย้อมทับหลังย้อมด้วยสีครามจะช่วยให้การเกาะติดของสีครามในผ้า ฝ้ายดีขึ้น และยังช่วยลดจำนวนครั้งในการย้อมมีความคงทนของสีต่อแสงแดด และต่อการซักล้างที่ ดีกว่าการย้อมแบบเดิม

ชนาธนาถ ไชยภู (2556) การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายมัดย้อมสีธรรมชาติ จากเปลือกสะตอ กรณีศึกษากลุ่มมัดย้อมสีธรรมชาติบ้านคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัด นครศรีธรรมราช พบว่าในกระบวนการย้อมสีธรรมชาติจากเปลือกสะตอให้โทนสีเทา และโทนสี น้ำตาล โดยผ้าโทนสีเทาได้จากการต้มเปลือกสะตอที่ต้มแล้วนาน 8 ชั่วโมง ล้างด้วยน้ำสนิม น้ำ หมัก และน้ำโคลน และผ้าโทนสีน้ำตาลได้จากการต้มเปลือกสะตอที่ต้มแล้วนาน 8 ชั่วโมงล้างด้วย น้ำสารส้ม การมัดย้อมลวดลายทำเลียนแบบธรรมชาติ และรูปทรงเรขาคณิต ส่วนผลิตภัณฑ์นั้นนิยม ทำเป็นกระเป๋าซึ่งจากการออกแบบไว้ 20 แบบ พบว่าผู้บริโภคมีความพึงพอใจที่สุด 9 แบบและได้ ให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินเลือกได้ 3 แบบเพื่อใช้เป็นแนวทางสร้างสรรค์ผลงานและพัฒนารูปแบบ ผลิตภัณฑ์

จรัสพิมพ์ วังเย็นและคณะ (2556) ศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผ้าขาวม้า โดยใช้ แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นกับแนวคิดการออกแบบแฟชั่น เพื่อพัฒนาอาชีพและผลิตภัณฑ์ชุมชน อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร พบว่าภูมิปัญญาการทอผ้าขาวม้าของกลุ่มชุมชนอำเภอวานร

นิवास จังหวัดสกลนคร เป็นภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น จากการผลิตเพื่อใช้สอยภายในครัวเรือนจึงมีรูปแบบลวดลาย และการใช้สีตามวัสดุที่หาได้จากท้องถิ่น เมื่อนำมาออกแบบเป็นผลิตภัณฑ์ในกลุ่มเสื้อผ้าจึงจำเป็นต้องใช้เทคนิคในการตัดต่อผ้า และการประยุกต์การจัดวางลวดลายของผ้าขาวม้า เพื่อให้มีรูปแบบและลวดลายที่น่าสนใจ และเหมาะกับแนวโน้มแฟชั่น ซึ่งกลุ่มชุมชนได้รับความรู้ และสามารถนำภูมิปัญญาการทอผ้าขาวม้ามาผสมผสานแนวความคิดออกแบบแฟชั่นสร้างสรรค์เป็นรูปแบบเสื้อผ้าในกลุ่มชุดทำงานสุภาพสตรีเพื่อการสร้างอาชีพเสริม และส่งเสริมอาชีพใหม่ให้กับกลุ่มคนในชุมชน

จิตพันธ์ จันทร์หอม (2559) ศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำ ในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย พบว่าผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่เกิดจากการต่อยอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวไทยทรงดำทั้ง 4 ชุมชนในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยนั้น ตามกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายจากสังคมภายนอก ด้วยการนำองค์ความรู้และประสบการณ์ของกลุ่มผู้ผลิตผ้าทอ และผู้วิจัยมาร่วมกันสร้างผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ด้วยหลักของศิลปะการออกแบบได้จำนวน 40 รูปแบบ ผ่านการประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการออกแบบผู้ประกอบการ และปราชญ์ชุมชนชาวไทยทรงดำให้เหลือจำนวน 20 รูปแบบ แล้วทำการทดลองตลาดเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ร่วมสมัยที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้ศิลปกรรมท้องถิ่นประเภทผ้าทอ ตลอดจนมีข้อมูลในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นในภาพรวม การวิจัยนี้ได้พัฒนาองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการจัดการความรู้โดยใช้การถ่ายทอดแบบชุมชนมีส่วนร่วม

จุฑามาศ ชูสกุล (2559) ศึกษาผลของพีเอชของสารช่วยติดสีธรรมชาติต่อคุณภาพ และเจดสีของไหมที่ย้อมสีจากครั้ง พบว่าผลของพีเอชของสารช่วยติดสีธรรมชาติที่ได้จากการสกัดหยาบจากใบไม้ทั้ง 3 ชนิด ได้แก่ใบมะขาม ใบพลองเหมือด และใบชงโค ปรับค่าพีเอชในช่วง 3 – 6 ด้วยสารปรับพีเอชธรรมชาติจากน้ำมะขามและน้ำขี้เถ้า ต่อคุณภาพและเจดสีของไหมที่ย้อมสีจากครั้งโดยสกัดสีครั้งด้วยตัวทำละลาย 2 ชนิดคือน้ำ และเอทานอลโดยใช้สารช่วยติดสีระหว่างการย้อมความร้อนที่อุณหภูมิ 90 องศาเซลเซียสเวลา 60 นาที พบว่าเส้นไหมที่ย้อมด้วยสีครั้งที่สกัดด้วยเอทานอลมีค่าร้อยละการดูดซับสีสูงกว่าการสกัดสีครั้งด้วยน้ำ โดยให้ค่าการดูดซับสีที่สูงที่พีเอชประมาณ 3 และเจดสีที่ได้จากสารช่วยติดสีทั้ง 3 ชนิด จะแตกต่างกันโดยเจดสีที่ได้จากการสกัดสีครั้งด้วยน้ำจะให้สีที่สดใสกว่าการสกัดด้วยเอทานอล

กชกร สกุลบริสุทธิ์และคณะ (2559) ศึกษาผลของสารช่วยติดสีที่มีต่อความคงทนของสีผ้าฝ้ายสีธรรมชาติสีน้ำตาล พบว่าสารช่วยติดสีที่ทดลองใช้ได้แก่สารส้ม เหล็ก โครม และดินบุกมีผลต่อความคงทนของสีต่อแสงความคงทนของสีต่อการซัก และความคงทนของสีต่อการซักและฟอกขาว

ผลการวิจัยชี้แนะว่าถ้าใช้ผ้าฝ้ายสีธรรมชาติสีน้ำตาลที่ไม่ได้ย้อมทับด้วยสารช่วยติดคราบสีเหลือง การถูกแสงแดดโดยตรง และการใช้สารฟอกขาวหากต้องการเพิ่มความคงทนของสีต่อการซักด้านการย้อมสีควรย้อมทับด้วยโครม เหล็ก สารส้ม หรือดีบุก และหากต้องการเพิ่มความคงทนของสีต่อการซักและการฟอกขาวควรย้อมทับด้วยโครม หรือดีบุก

6.2 การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาผ้าพื้นบ้าน

อรสา ผลพวง (2550) ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาผ้าทอพื้นบ้าน บ้านคอนม่วง ตำบลใหม่ อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา พบว่าแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาผ้าทอพื้นบ้านของบ้านคอนม่วงควรจัดประชุมอบรมให้ความรู้และคำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินงานอาชีพ และช่องทางการตลาด เพื่อการจำหน่ายสินค้าให้ได้มากขึ้นและควรจัดตั้งศูนย์พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นอาชีพเสริม และเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

วิลาวรรณ จันทร์เพ็ญมงคล (2554) ศึกษาการจัดการความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์ศึกษากรณีบ้านหันสามัคคี 4 ตำบลบ้านหัน อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา พบว่าลักษณะการจัดการความรู้ของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านหันสามัคคี มีดังนี้ 1) การกำหนดองค์ความรู้กลุ่มสามารถกำหนดความรู้จากการความรู้เดิมที่มีมาในอดีต ประกอบกับความรู้ที่เกิดจากการแสวงหาจากการฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้ 2) การสร้างและการถ่ายโอนความรู้กลุ่ม มีการสร้างองค์ความรู้โดยการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมีการถ่ายโอนความรู้ให้สมาชิก 3) การแสวงหาและการจัดเก็บความรู้ กลุ่มแสวงหาความรู้ตลอดเวลาทุกโอกาสเป็นการพัฒนาฝีมือและเพิ่มพูนสินค้าให้กับกลุ่ม การจัดเก็บความรู้สมาชิกส่วนใหญ่จัดเก็บความรู้ไว้ในสมองจดบันทึกเฉพาะบางเรื่องเพื่อกันลืม 4) การแบ่งปันและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กลุ่มมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่มจากการได้พูดคุยบอกเล่าในสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้มา การฝึกอบรมความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากผู้เฒ่าผู้แก่โดยการสอนให้ปฏิบัติจริงทำให้เข้าใจได้มากขึ้น และสามารถนำไปปฏิบัติได้ 5) การใช้ความรู้โดยการใช้ความรู้การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติประกอบอาชีพ

อรณิชชา ทศตาและคณะ (2560) ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ พบว่าเทคนิคการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหม ได้แก่การสาธิต การปฏิบัติจริง การบอกเล่าเพื่อให้ปฏิบัติตามโดยการทำให้ดูพร้อมทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน วิธีการเรียนรู้ส่วนใหญ่เกิดจากการลงมือทำ การลองผิดลองถูกซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้เป็นพลวัตรจนเกิดการสั่งสม และพัฒนาความรู้การทอผ้าไหมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งแต่ละวิธีขึ้นอยู่กับองค์ความรู้และกลุ่มเป้าหมายที่จะรับการถ่ายทอด ส่วนแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมให้เป็นมรดกของชุมชนคือ 1) ควรมีการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐเพื่อส่งเสริมกลุ่มทอผ้าไหม

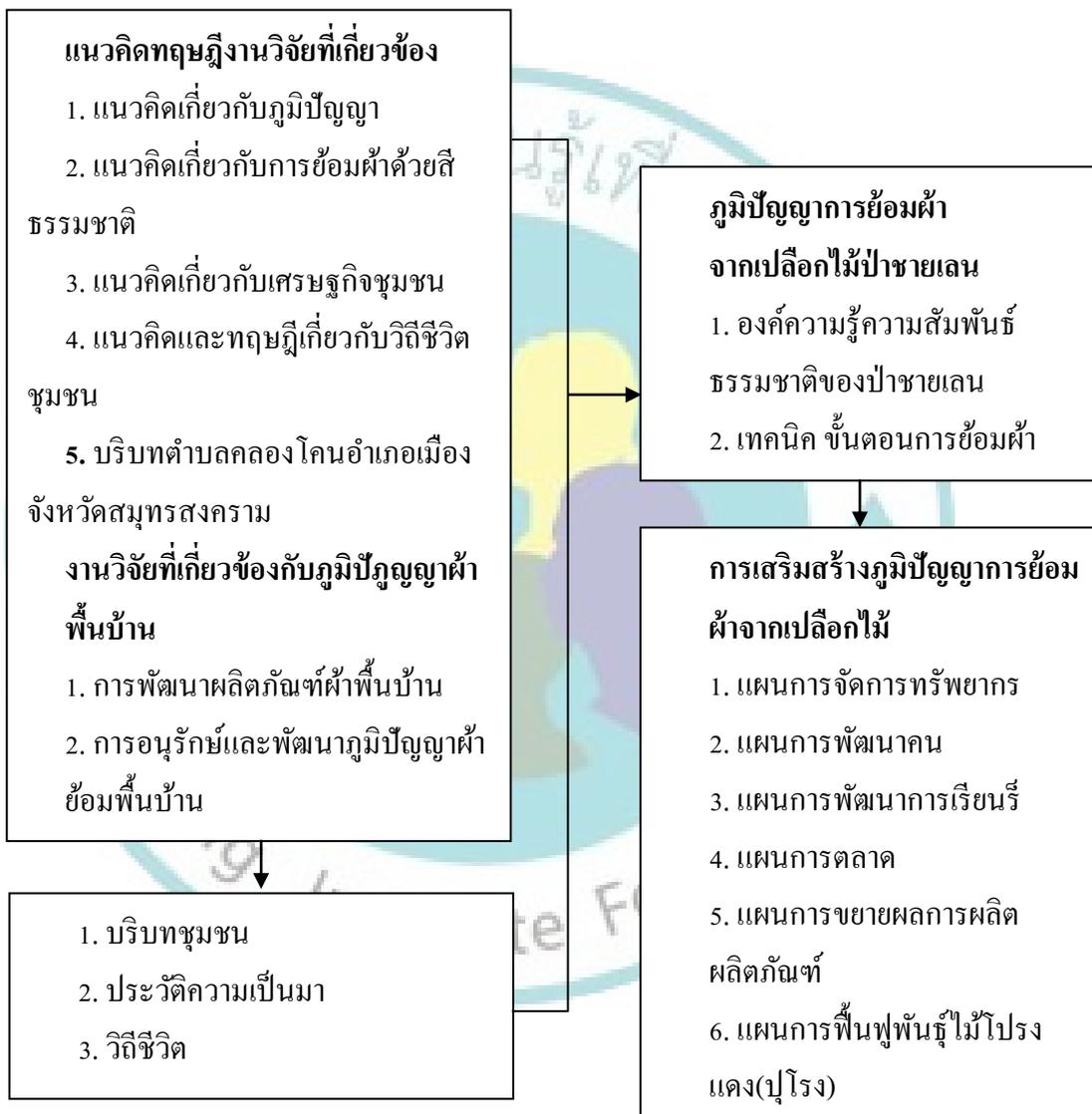
ให้มีความยั่งยืน และควรมีการสนับสนุนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง 2) การจัดหลักสูตรการทอผ้าให้กับสถาบันการศึกษาเพื่อให้สถาบันที่เกี่ยวข้องช่วยสืบสาน และสืบทอดเพื่อบรรจุเป็นหนึ่งในหลักสูตรการเรียนการสอน 3) ควรส่งเสริมการบันทึกวลดลายผ้าไหมเพื่อเป็นหลักฐานและถ่ายทอดภูมิปัญญาอันล้ำค่าของบรรพบุรุษ

พนารัตน์ เดชกุลทอง (2560) ศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไหมบ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ พบว่าการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมบ้านนาเสียวสรุปได้ 2 วิธี ได้แก่วิธีการสาธิต และวิธีปฏิบัติจริงการถ่ายทอดกระบวนการทอผ้าทั้งสองวิธีดังกล่าวเป็นการถ่ายทอดโดยตรง และใช้วิธีเดียวกันในการถ่ายทอดให้ผู้เรียนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เทคนิคสำคัญของวิธีการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าที่ได้ผลดีที่สุดส่วนใหญ่จะสอนแบบตัวต่อตัวหรือสอนเป็นรายคนเป็นวิธีสอนแบบดั้งเดิม การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไหมได้แก่การกำหนดความรู้ การแสวงหาความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การจัดเก็บความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการนำความรู้ไปใช้

สรุปจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาผ้าพื้นบ้านดังกล่าวในข้างต้นนั้น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นบ้านนอกจากการผลิตเพื่อใช้สอยภายในครัวเรือนแล้วยังได้ผลิตเพื่อการจำหน่ายด้วย ในการผลิตนิยมใช้วัสดุที่หาได้จากท้องถิ่น ทั้งเส้นใย สีย้อม และสารช่วยติด ส่วนการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาผ้าพื้นบ้านนั้น คือการแบ่งปัน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสาธิต การอบรมให้ความรู้ การฝึกอบรม การจัดการความรู้ การบันทึก การจัดทำหลักสูตร และการจัดตั้งศูนย์พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

7. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

รูปแบบในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยมีขั้นตอนสำคัญดังนี้ การเก็บข้อมูลด้วยการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การไปพบปะพูดคุยอย่างต่อเนื่อง ใช้ชีวิตแบบชาวบ้าน อยู่กินตามวิถีของชาวบ้าน ออกเรือไปหาหอย หาปลาเป็นประจำ ช่วยงานในชุมชนที่เป็นวัฒนธรรมของชุมชน ร่วมเวทีต่าง ๆ ทั้งท้องที่และท้องถิ่น ให้ความสำคัญในภูมิปัญญา ร่วมลงมือทำในทุกขั้นตอน เกิดความเป็นกันเอง ไว้วางใจ เหมือนเพื่อนบ้านเดียวกัน สร้างความสัมพันธ์

การสัมภาษณ์ เป็นรายบุคคลจากการสร้างความไว้วางใจ เป็นกันเอง ในการพูดคุยก็พูดคุยเป็นประเด็นที่เปิดกว้าง และชวนคุยให้เข้ากับประเด็นที่เตรียมไว้ มีการขออนุญาตในการบันทึกเทป พอบันทึกแล้วก็เปิดให้ฟังก่อนนำมาวิเคราะห์

การจัดเวที จัดเวทีในชุมชนนำการวิเคราะห์มาเติมเต็มข้อมูล และเวทีการหาแนวทางเสริมสร้างโดยใช้สถานที่ องค์การบริหารส่วนตำบลคลองโคน

วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการและเทคนิคในการวิจัยดังนี้

1. การค้นหาข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ เชิงลึก เป็นรายบุคคลจากกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตคนตำบลคลอง โคนที่สัมพันธ์กับทะเล และป่าชายเลนภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน

2. การจัดเวทีระดมความคิดเห็นเห็นแนวทางการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้า เศรษฐกิจชุมชนจากผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลน และการอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์ไม้ป่าชายเลนตำบลคลองโคน โดยการจัดเวทีสะท้อนข้อมูล เสนอข้อมูลภูมิปัญญา และร่วมวางแผนการต่อยอดให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนจากการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน

การดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร

ประชากรที่ทำการศึกษาในครั้งนี้เลือกชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

1.2 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษานี้เป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ได้แก่ ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เข้าใจการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติของป่าชายเลน และทราบบริบทของตำบลคลองโคนจำนวน 5 คน และแกนนำชุมชน เช่น ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ชาวบ้าน กลุ่มสตรีที่เข้าร่วมเวทีหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์ไม้โปรงแดง (ปูโรง) จำนวน 15 คน รวม 20 คน

2. เครื่องมือ

2.1 แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง (structure interview) ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนมี 4 ตอนประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ จำนวน 7 ข้อ ตอนที่ 2 วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนพื้นถิ่นตำบลคลองโคนที่สัมพันธ์กับป่าชายเลน จำนวน 8 ข้อ ตอนที่ 3 ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน จำนวน 6 ข้อ ตอนที่ 4 แนวทางการเสริมสร้างภูมิปัญญาการผลิตผ้าย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลน จำนวน 3 ข้อ

2.2 การจัดเวที แกนนำชุมชน เช่น ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ชาวบ้าน กลุ่มสตรีที่เข้าร่วมเวทีหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และการอนุรักษ์ฟื้นฟูพันธุ์ไม้โปรงแดง (ปูโรง) มีประเด็นสำคัญดังนี้

- 1) วิเคราะห์สถานการณ์การย้อมผ้าเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง)
- 2) วิเคราะห์สถานการณ์ป่าไม้
- 3) วิเคราะห์สถานการณ์การผลิต ผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมเปลือกไม้
- 4) แนวโน้มผ้าย้อมเปลือกไม้

5) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาต่อไป

วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

วิธีการเก็บรวบรวม ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล การสังเกต การจัดเวทีเรียนรู้ และวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และนำเสนอโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis)

1. การวิเคราะห์ข้อมูลบริบทของตำบลคลองโคน นำผลจากการสัมภาษณ์พูดคุย และการสังเกตการณ์ดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนจากผู้ให้ข้อมูล มาประมวลจัดหมวดหมู่ความคิดเห็น เขียนเป็นเชิงพรรณนาให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับทะเล และป่าชายเลน

2. ภูมิปัญญา นำผลจากการสัมภาษณ์ให้ได้ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนในแต่ละขั้นตอนจากผู้ให้ข้อมูลมาเขียนเรียบเรียงเป็นเชิงพรรณนา

3. การนำผลจากการจัดเวที และการประเมินเวที วิเคราะห์สถานการณ์การย้อมผ้าเปลือกไม้ปูโรง วิเคราะห์สถานการณ์ป่าไม้ชายเลน วิเคราะห์สถานการณ์การผลิตผลิตภัณฑ์ย้อมเปลือกไม้ แนวโน้มผ้าย้อมเปลือกไม้ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาต่อไป มาสรุปผลและเขียนข้อมูลเป็นขั้นตอนการดำเนินงานวางแผนการขยายผลผลิตภัณฑ์เป็นเศรษฐกิจชุมชน

4. นำผลจากการสังเกต และการเข้าร่วมการปลูกป่าของชุมชน และของวัดคลองโคน มาเรียบเรียงเขียนถึงการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้ชายเลน

สถานที่ในการวิจัย

หมู่ที่ 5 บ้านคลองช่อง ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนมิถุนายน 2561 – เดือนมกราคม 2562

สรุปกรอบการดำเนินงาน

ตารางที่ 3.1 แสดงกรอบการดำเนินงาน

วัตถุประสงค์	เครื่องมือ	กลุ่มเป้าหมาย	การวิเคราะห์	ผล
1. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนประวัติความเป็นมาคนพื้นถิ่นของตำบลคลองโคนอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงครามที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติทะเลและป่าชายเลน	1. แบบสัมภาษณ์	1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เข้าใจการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติของป่าชายเลนและทราบบริบทของตำบลคลองโคนจำนวน 5 คน	1. การวิเคราะห์ข้อมูลบริบทของตำบลคลองโคนนำผลจากการสัมภาษณ์พูดคุยและการสังเกตการณ์ดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนจากผู้ให้ข้อมูลมาประมวลจัดหมวดหมู่ความคิดเห็น	1. นำผลจากการสัมภาษณ์พูดคุยและการสังเกตการณ์ดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนจากผู้ให้ข้อมูลมาประมวลจัดหมวดหมู่ความคิดเห็นเขียนเป็นเชิงพรรณนาให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของคนกับคนกับธรรมชาติกับทะเลและป่าชายเลน

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

วัตถุประสงค์	เครื่องมือ	กลุ่มเป้าหมาย	การวิเคราะห์	ผล
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคนอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม	2. แบบสัมภาษณ์	2. ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนจำนวน 5 คน	2. ภูมิปัญญานำผลจากการสัมภาษณ์ให้ได้ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนในแต่ละขั้นตอนจากผู้ให้ข้อมูลมาเขียนเรียงเป็นเชิงพรรณนา	2. ภูมิปัญญานำผลจากการสัมภาษณ์ให้ได้ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนในแต่ละขั้นตอนจากผู้ให้ข้อมูลมาเขียนเรียงเป็นเชิงพรรณนา
3. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนให้เกิดเศรษฐกิจของชุมชนตำบลคลองโคนอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม	3. การจัดเวทีประเด็นในเวที 1) วิเคราะห์สถานการณ์การย้อมผ้าเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง) 2) วิเคราะห์สถานการณ์ป่าไม้ 3) วิเคราะห์สถานการณ์การผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมเปลือกไม้ 4) แนวโน้มผ้าย้อมเปลือกไม้ 5) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาต่อไป - แบบประเมินเวที - แบบสังเกต - การพูดคุย - การติดตาม	3. แกนนำชุมชนเช่นผู้นำท้องถิ่นผู้นำท้องที่ภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวบ้านกลุ่มสตรีที่เข้าร่วมเวทีหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการอนุรักษ์ฟื้นฟูไม้โปรงแดง (ปูโรง) จำนวน 15 คน	3. การนำผลจากการจัดเวทีและการประเมินเวทีวิเคราะห์สถานการณ์การย้อมผ้าเปลือกไม้ปูโรงวิเคราะห์สถานการณ์ป่าไม้ชายเลนวิเคราะห์สถานการณ์การผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมเปลือกไม้	3. การนำผลจากการจัดเวทีและการประเมินเวทีวิเคราะห์สถานการณ์การย้อมผ้าเปลือกไม้ปูโรงวิเคราะห์สถานการณ์ป่าไม้ชายเลนวิเคราะห์สถานการณ์การผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมเปลือกไม้แนวโน้มมีส่วนร่วมในการพัฒนาต่อไปมาสรุปผลและเขียนข้อมูลเป็นขั้นตอนการดำเนินงานวางแผนการขยายผลผลิตภัณฑ์เป็นเศรษฐกิจชุมชน

การนำเสนอข้อมูล

1. นำข้อมูลที่ได้ในแต่ละจุดประสงค์มาเขียนสรุปการดำเนินการในแต่ละจุดประสงค์
2. นำกระบวนการแต่ละจุดประสงค์สังเคราะห์ความรู้ ตอบคำถามงานวิจัยในแต่ละข้อ
3. นำข้อมูลที่ได้จากคำตอบงานวิจัยมาอภิปรายผลใช้หลักการที่สอดคล้องกับทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
4. เขียนข้อเสนอแนะการนำงานวิจัยไปดำเนินการ และข้อเสนอแนะการทำวิจัยที่อาจเป็นการวิจัยต่อเนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ หรืองานวิจัยในครั้งนี้นี้ยังมีเรื่องน่าสนใจต้องทำวิจัยต่อ
5. เผยแพร่บทความวิจัยในการตีพิมพ์วารสาร

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นวัตถุประสงค์ดังนี้

1. บริบทและวิถีชีวิตของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
3. การเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

1. บริบทและวิถีชีวิตของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

1.1 บริบทและวิถีชีวิตของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

ตำบลคลองโคนพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบชายฝั่งทะเลจะเป็นพื้นที่น้ำเค็มติดกับอ่าวไทยรูป ก.ไก่ มีป่าชายเลนที่สมบูรณ์ ชายทะเลมีต้นไม้ขึ้นหนาทึบ เช่นต้นแสมดำ ต้นแสมขาว ต้นโกงกาง ต้นลูย ต้นคลัก ต้นปูลอง ต้นตะบัน ต้นตะบัน ต้นลำภู ต้นจาก และอื่น ๆ อีกมากมายป่าชายเลนจึงเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำทะเลหลากหลายชนิด เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ตัวเคยทะเล เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพืชพันธุ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้ในสภาพดินเค็ม เช่น ชะคราม ต้นหนามพุด

สภาพพื้นที่ตั้งของตำบล อาชีพหลักของตำบลคลองโคน คือการประกอบอาชีพทำประมงพื้นบ้านบริเวณชายฝั่ง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอยแครง หอยแมลงภู่ อาชีพหนึ่งที่มีชื่อของตำบล คืออาชีพการทำกะปิคลองโคน และยังมีผู้ประกอบอาชีพการเย็บจากอยู่บ้าง จากการทำอาชีพประมงพื้นบ้านชาวบ้านจึงมีอาชีพการแปรรูปอาหารทะเลควบคู่ไปด้วย คือการทำกุ้งแห้ง ปลาเค็ม มีทำน้ำตาลมะพร้าวอยู่บ้างบริเวณหมู่ 1 ของตำบลคลองโคน

ตำบลคลองโคนมีพื้นที่ตั้งอยู่ติดปากทะเลอ่าวไทยบริเวณรูป ก. ไล่ ที่มีทรัพยากรธรรมชาติมากมายหลากหลาย ผู้คนที่อาศัยอยู่ตำบลคลองโคนจึงมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่จัดว่าเป็นทุนสำคัญ ที่นำมาทำเป็นปัจจัย 4 ของคนในตำบล คืออาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของผู้คนในตำบลจนสร้างเป็นอาชีพ เป็นการสร้างเศรษฐกิจของคนในตำบล สร้างวัฒนธรรมประเพณีที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากการคิดการปฏิบัติของบุคคลซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนในชุมชน และถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นสู่คนรุ่นต่อไป แต่ภูมิปัญญาหลายเรื่องที่ไม่ได้รับการถ่ายทอดเนื่องเพราะไม่มีการบันทึกเรื่องราวไว้จึงทำให้ขาดการต่อยอดภูมิปัญญาในหลายเรื่องที่จะเป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง

ความสัมพันธ์สภาพอ่าวไทยที่เรียกว่า ก. ไล่ อ่าว ก. ไล่ อ่าวนี้อ่าวไทยตอนใน (อ่าวไทยแบ่งเป็นตอนนอกและตอนใน) ที่มีรูปพรรณสัณฐานคล้ายตัว ก. ไล่ เป็นแหล่งทรัพยากรทางทะเลที่สำคัญมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย อ่าวก. ไล่ เป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มเจ้าพระยามีแม่น้ำสำคัญ 5 สายไหลออกอ่าวไทยใน 6 จังหวัด คือแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านจังหวัดสมุทรปราการเขตบางขุนเทียนจังหวัดกรุงเทพมหานคร แม่น้ำบางปะกงไหลผ่านจังหวัดฉะเชิงเทรา แม่น้ำ – ท่าจีนไหลผ่านมหาชัยจังหวัดสมุทรสาคร แม่น้ำแม่กลองไหลผ่านจังหวัดสมุทรสงคราม และแม่น้ำเพชรบุรีไหลผ่านบ้านแหลมจังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 4.1 ภาพอ่าว ก. ไล่

อ่าว ก. ไล่ อ่าวนี้อ่าวที่มีจุดเด่นอยู่มากมายพบว่าจุดเด่นแต่ละอย่างต่างมีสามสิ่งให้จำแนกแจกแจงเป็นเส้นที่เลข 3 แห่งอ่าว ก. ไล่

สามตัวแรกคือ 3 สมุทรเพราะครอบคลุมพื้นที่จังหวัด 3 สมุทรอย่างครบถ้วนได้แก่ สมุทรปราการ สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม

สามตัวที่สองคือ 3 น้ำ การไหลลงอ่าวไทยของแม่น้ำสายหลัก 5 สาย และแม่น้ำสาขาย่อยทำให้น้ำของแม่น้ำ และคลองสาขาย่อยพื้นที่ปากอ่าว ก. ใก้ มีสภาพน้ำ 3 น้ำ เป็นดินแดนแห่ง 3 น้ำดังนี้ น้ำเค็มคือพื้นที่ปากอ่าวและชายฝั่งเป็นแหล่งประมงทำนาเกลือ นากุ้ง น้ำกร่อยคือพื้นที่ถัดเข้ามาจากปากอ่าวเป็นแหล่งปลูกมะพร้าว และน้ำจืดคือพื้นที่ชั้นในแผ่นดินเป็นแหล่งทำนาข้าวทำสวนผลไม้ต่าง ๆ

สามตัวที่สามคือ 3 ป่าบริเวณป่าชายเลนปากอ่าวก. ใก้จะมีลักษณะของป่า 3 ชั้นซึ่งสังเกตจากการเรียงของต้นไม้ที่เป็นแนวของป่าชั้นนอก ชั้นกลาง ชั้นใน

ป่าชั้นนอก

ป่าชั้นกลาง

ป่าชั้นใน

ภาพที่ 4.2 การเรียงตัวของป่าชายเลน

1.2 วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนตำบลคลองโคนอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม

วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติของน้ำ น้ำขึ้น น้ำลง ธรรมชาติของลมที่ใช้ในการกำหนดการเดินทางของชาวประมง ธรรมชาติของป่าชายเลนที่ก่อให้เกิดอาชีพประมง การเลี้ยงกุ้ง หอย ปู ปลา การทำกะปิ ล้วนแต่เกิดจากภูมิปัญญาการใช้ชีวิตของชุมชน ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน ในการทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม และการดูแลรักษาแห อวนที่ใช้ในการประกอบอาชีพประมงให้มีความคงทน ธรรมชาติของน้ำเป็นปัจจัยหลักในการดำเนินชีวิต

1.2.1 วิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติของน้ำบริเวณอ่าวไทย จากการศึกษา ภูมิปัญญาซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันกับท้องถิ่นมาตั้งแต่เกิดได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับเรื่องน้ำว่า สภาพน้ำบริเวณอ่าวไทยนี้จะมีน้ำขึ้น น้ำลงทุกวัน เนื่องจากแรงดึงดูดของดวงจันทร์และโลกตามหลัก จันทรคติ (ข้างขึ้น-ข้างแรม)

น้ำขึ้น เกิดจากน้ำทะเลหนุนบริเวณปากอ่าวเข้ามาสู่ลำคลอง แพรก ชาวบ้านเรียกว่าหัวน้ำ น้ำจะขึ้นสูงเต็มที่ช่วงข้างขึ้น ข้างแรมนับตั้งแต่ขึ้นและแรม 15 ค่ำ ถึง 7 ค่ำ ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำเกิด” จะเกิดมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับพายุลมหรือลม ทางเดินของน้ำจะกลับทิศทางทุก 6 ชั่วโมงก็ขึ้นอยู่กับลมและพายุเช่นกัน อาชีพที่จะทำกันตอนน้ำเกิดจะทำได้ทุกชนิด เช่นงม หอยแครง รอคอยทำกะป้ออาชีพประมงทุกชนิด

น้ำลง เกิดจากน้ำทะเลหนุนบริเวณปากอ่าวหนุนน้อยมากนับตั้งแต่ช่วงข้างขึ้น และข้างแรม 7 ค่ำถึง 13 ค่ำ ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำตาย” หรือน้ำเทื่อ / น้ำทาม เป็นอาการของน้ำที่ขึ้นลงน้อย น้ำนิ่งอาชีพที่ทำตอนน้ำตายจะทำได้บางอาชีพขึ้นอยู่กับน้ำแห้งน้อยหรือแห้งมาก ถ้าแห้งน้อยประกอบอาชีพประมงได้บางชนิด ได้แก่เก็บหอยแครง ทำวนปลากระบอก รอคอย หากน้ำแห้งมากก็สามารถประกอบอาชีพประมงได้เช่นกัน

การไหลขึ้นของน้ำ ในแต่ละวันจะมีช่วงเวลาไม่เท่ากันคือจะขึ้นช้ากว่าวันแรก ประมาณ 50 นาทีถึง 1 ชั่วโมง ไล่ไปเช่นนี้ทุกวัน การขึ้นของน้ำช่วงหัวน้ำขึ้น น้ำจากอ่าวไทยจะขึ้นสูงไหลขึ้นสู่ลำคลอง แพรกที่เป็นคลองสาขาของแม่น้ำแม่กลอง และปากอ่าวไทย ช่วงหัวน้ำขึ้นนี้ ปริมาณน้ำจากอ่าวไทยที่ไหลขึ้นจึงดันน้ำจืดที่ค้างคลองตอนช่วงน้ำลงขึ้น ไปอีกทำให้เกิดน้ำกร่อยคือน้ำเค็มจากอ่าวไทยผสมกับน้ำจืดที่ยังค้างคลองแล้วจะเกิดช่วงน้ำจืดบริเวณปากอ่าวไทย ช่วงเวลาน้ำจืดบริเวณปากอ่าวไทยไหลลงตอนช่วงน้ำลงกลับขึ้นมาทำให้เกิดเป็นน้ำกร่อยและน้ำจืดในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ชาวบ้านจึงต้องคอยชิมน้ำเมื่อใดที่น้ำจืดจะรีบตักใส่ภาชนะเพื่อเก็บไว้ใช้สอยบริโภคและอุปโภคจึงมีคำกล่าวคล้ายสุภาษิตที่ว่า “น้ำขึ้นให้รีบตัก”

เพื่อให้เกิดความแม่นยำของการคำนวณปริมาณน้ำและช่วงเวลาของน้ำขึ้น-น้ำลง จึงใช้มาตราน้ำของกรมอุทกศาสตร์เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการคาดการณ์ระดับน้ำด้วยตนเอง โดยการจัดความสัมพันธ์ของการขึ้น และตกของพระจันทร์ และพระอาทิตย์กับการขึ้น-ลงของระดับน้ำ โดยการสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่สัมพันธ์กับการขึ้น - ลงของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ซึ่งในมาตราน้ำจะมีเดือนเพ็ญเดือนดับกำกับไว้ด้วยซึ่งเป็นการแสดงอาการกริยาของน้ำได้อย่างชัดเจน

การสังเกตน้ำขึ้นอีกอย่างหนึ่งของชาวบ้าน คือการดูตัวเพรียงที่เกาะตามโคนต้นไม้โดยลูกเพรียงหรือเพรียงตัวเล็กที่สุดถ้าเกาะอยู่ในระดับไหนแสดงว่าในบริเวณนั้นมีน้ำขึ้นสูงสุดอยู่ระดับนั้น

ภาพที่ 4.3 ตัวเพรียงที่เกาะตามโคนต้นไม้ในป่าชายเลนแสดงระดับขึ้น-ลงของน้ำ ณ บริเวณนั้น

เดือนมกราคม กุมภาพันธ์จนถึงประมาณเดือนมีนาคม น้ำจะขึ้นมากกว่าทุก ๆ วัน ทุกๆ เดือนชาวบ้านเรียกกันว่า “น้ำตะวันตก” ทะเลอ่าวไทยมี 3 ฤดู การเปลี่ยนแปลงของน้ำจะเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล ภัยธรรมชาติเมื่อครั้งเกิดสึนามิมีปรากฏการณ์น้ำทะเลมากจนผิวดังเกิดทะเลมีคลื่นแรง ลมแรง คลื่นสูงหลายเมตรเท่ายอดต้นไม้ แต่คลอง โคน โชคดีที่เรามีแนวกันอ่าวไทย อ่าวตัว ก. ไร่ หรือชาวบ้านเรียกว่า “ห้องกระทะ”

น้ำขึ้นน้ำลง น้ำเกิดน้ำตาย จะทำให้มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยชาวบ้านจะสังเกตจากธรรมชาติ เช่นสีของท้องฟ้า คลื่นลมในทะเล สภาพน้ำเกิดน้ำตาย หรืออื่น ๆ เพื่อชาวบ้านจะประกอบอาชีพที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่นอาชีพการเก็บหอยแครง การป้อนเคย การจับปลา จับกุ้งที่เกิดจากธรรมชาติ

ภาพที่ 4.4 ลักษณะของน้ำที่ขึ้น (น้ำเกิด)

ภาพที่ 4.5 ลักษณะของน้ำที่ลง (น้ำตาย)

1.2.2 วิธีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติของลม การสังเกต้าลมมาทางทิศตะวันออกเป็นลมที่นำกล้วชาวบ้านเรียกกันว่า “ลมสลาดัน” เป็นลมที่แรงมาก ชาวบ้านกล้วอยู่ลมหนึ่งเรียกว่า “ลมพัดหลวง” เป็นลมที่แรงมากถ้าออกทะเลไปลมพัดเครื่องและเรือหาย ลุงประเทืองเล่าให้ฟังอีกว่ามีวันหนึ่งลมพัดหลวงเกิดมาคนที่เก็บหอยหาปลาอยู่กลางทะเลประสบเข้า แต่ด้วยความโชคดีที่มีเรือลุนอยู่ลำหนึ่งจอดอยู่ จึงเข้าไปช่วยชีวิตคนได้ทัน ปล่อยเรือไปตามน้ำอย่างรวดเร็วลมมีหลายทิศดังนี้

ลมตะวันออก ลมมาทางทิศตะวันออกและเคลื่อนไปทางทิศตะวันตก

ลมว่าวอูกา ลมมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และเคลื่อนไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ชาวบ้านกล้วเพราะลมแรง

ลมพัดหลวง ลมมาทางทิศเหนือและเคลื่อนไปทางทิศตะวันตกพัดลงทะเลมีลมนี้ชาวบ้านจะไม่ออกทะเลกัน

ลมเซิง ลมที่พัดมาทางบกลงไปยังทะเลและเคลื่อนไปทางทิศตะวันตกทำให้พื้นดินทะเลแห้งไกล

ลมพัตยา ลมมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้และเคลื่อนไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือทำให้ลมแรงพายุฝนมาแรง

ลมสลาดัน ลมมาทางทิศใต้และเคลื่อนไปทางทิศเหนือทำให้คลื่นแรงมากเป็นอันตรายต่อชาวบ้าน

ชาวบ้านจะสังเกตลมจากคลื่นทะเล ถ้ามีคลื่นทะเลมากลมจะแรง ถ้าคลื่นสงบหรือคลื่นเงียบลมจะเบาหรือน้อย ลมที่ดีที่สุดของจังหวัดสมุทรสงคราม คือลมหนาวจะอยู่ในช่วงตุลาคม-ธันวาคม ลมหนาวจะมีทิศทางการพัดเข้าหาหัว ก. ใก่ ซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัดสมุทรสงคราม การ

พัดพานั้นจะนำแร่ธาตุสารอาหารที่เป็นอาหารของสัตว์น้ำ สัตว์น้ำจะเข้ามาในบริเวณนี้ ชาวประมงก็จะจับปลาได้มากขึ้นด้วยเช่นกัน

ธรรมชาติสร้างทรัพย์ให้คนตำบลคลองโคน เมื่อแม่น้ำ 5 สายหลักไหลมารวมกันที่อ่าว ก. ไร่ ก็ได้พัดพาเอาตะกอนแร่ธาตุมาทับถมสะสมกันเกิดเป็นหาดเลนหรือ “ทะเลตม” ขึ้นทะเลตมหรือหาดโคลนแม้จะไม่สวยงามดูเลอะๆ คล้ำๆ แต่นี่คือแหล่งทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ก่อให้เกิดการทำอาชีพมากมาย รวมถึงอาชีพสำคัญอย่างการทำประมงชายฝั่งที่มีมานานร้อยปีจัดได้ว่าอ่าว ก. ไร่ คือชุมทรัพย์ปากอ่าวที่สามารถนำมาสร้างทรัพย์ให้เกิดขึ้น คือทรัพย์ที่เกิดจากรายได้อาชีพประมงพื้นบ้าน การแปรรูปจากอาหารทะเล ทรัพย์ที่เกิดจากการนำธรรมชาติมาเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนเพราะสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนอย่างหลากหลาย

ทรัพย์ของชาติ อ่าว ก. ไร่ คือความอุดมสมบูรณ์นานาประการที่สั่งสมอยู่ในพื้นที่เอื้อประโยชน์ต่อทั้งคน และสัตว์ ทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา ป่าชายเลน นกทะเล นกชายเลนนับแสนที่ย้ายถิ่นหนีหนาวมาทุก ๆ ปี ซึ่งอ่าว ก. ไร่ มีทรัพยากรในระดับสุดยอดของประเทศไทย จากพื้นที่เป็นที่ตั้งติดกับทะเลรูป ก. ไร่ ที่มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์จึงทำให้วิถีชีวิตของคนตำบลคลองโคนได้รับประโยชน์ที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรของตำบลคลองโคน

1.2.3 ทรัพยากรธรรมชาติสร้างทุนให้กับคนตำบลคลองโคนจากพื้นที่บริเวณปากอ่าว ก. ไร่ ที่เป็นที่ตั้งของตำบลคลองโคน ทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการทำมาหากินได้หลากหลายอาชีพ ทรัพยากรประเภทสัตว์น้ำ

กุ้ง ในตำบลคลองโคน ได้แก่ กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ กุ้งตะกวด กุ้งกระต้อม หอย ตำบลคลองโคนมีหอยนานาชนิดที่อาศัยอยู่บริเวณป่าชายเลนและอ่าวไทยทำให้เกิดเศรษฐกิจของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

หอยแมลงภู่เป็นสัตว์ทะเลพื้นถิ่นของชาวตำบลคลองโคน ชาวบ้านมีวิธีการทำหลักปักหอยแมลงภู่ โดยชาวบ้านจะใช้ไม้ไผ่เป็นหลักปักหอยแมลงภู่ แต่ก่อนใช้ไม้ไผ่ปักลงในทะเล แต่อายุไม้ไผ่ที่ปักในทะเลจะมีอายุการใช้งานแค่ 1 ปี ชาวบ้านจึงคิดนำกระสอบพลาสติกมาตัดเป็นเส้นๆ เพื่อมาห่อหุ้มไม้ไผ่อีกชั้นหนึ่ง เพื่อยืดอายุให้ไม้ไผ่อยู่ได้ถึง 5 ปี เพราะราคาเฉลี่ยค่าไม้ไผ่หนึ่งลำราคา 10 บาท และราคาไม้ไผ่ในแต่ละช่วงนั้นจะมีราคาไม่เท่ากัน ถูกบ้าง แพงบ้างขึ้นอยู่กับปริมาณไม้ไผ่ที่ตัดได้จากป่าไผ่ ชาวบ้านจะมีเนื้อที่ในการจับจองไว้ปักหลักหอยแมลงภู่เฉลี่ยคนละ 5 ไร่ ระยะเวลาในการเลี้ยงหอยแมลงภู่ใช้เวลาการเลี้ยง 1 ปี ถึงจะได้หอยที่ขายได้ราคาขายของหอยแมลงภู่จะขายเป็นกระสอบบรรจุกระสอบละ 42 กิโลกรัม ราคากระสอบละ 320 บาท จะมีราคาไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับปริมาณของหอยแมลงภู่ด้วย

ภาพที่ 4.6 หลักปักหลักหอยแมลงภู่ และการใช้กระสอบมาหุ้มเพื่อยืดอายุของไม้ไผ่ให้นาน

นอกจากจะใช้ไม้ไผ่ปักหลักหอยแมลงภู่แล้ว ชาวบ้านยังมีวิธีการเลี้ยงหอยแมลงภู่ด้วยการใช้แหมาถักเป็นตุง และนำหอยแมลงภู่ขนาดเล็กมาเพาะเลี้ยงในทะเลเป็นวิธีที่ช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมขึ้นมาอีกช่องทางหนึ่ง

ภาพที่ 4.7 ลูกหอยแมลงภู่ที่นำมาเพาะเลี้ยงในแหถักออกไปเพาะเลี้ยงในทะเล

หอยแครงเป็นสินค้าสัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่ง เป็นที่นิยมบริโภคกันโดยทั่วไป เนื่องจากมีรสชาติดีมีคุณค่าทางอาหารสูงไม่แพ้อาหารโปรตีนชนิดอื่น แหล่งที่มีมากแหล่งหอยแครงธรรมชาติใหญ่สุดในเมืองไทยอยู่ที่ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี การเลี้ยงหอยแครงเป็นการดำเนินธุรกิจแบบง่าย ๆ ไม่จำเป็นต้องดูแลและให้อาหารจึงสามารถทำกำไร 5 – 10 เท่าของเงินลงทุน

การเลี้ยงหอยแครงของคนในตำบลคลองโคนมีการเลือกลักษณะพื้นที่ ต้องเป็นหาดโคลนเรียบ มีความลาดเอียงเล็กน้อย และเป็นที่บังคลื่นลมได้ กระแสน้ำไม่ไหลแรงเกินไป เพื่อ

ป้องกันกระแสน้ำหรือคลื่นลมพัดพาหอยแครงไปกองรวมกัน ความเค็มของน้ำบริเวณแหล่งน้ำควรมีค่าความเค็มที่ปกติ หากน้ำมีสภาพจืดนานเกินไปจะเป็นสาเหตุให้หอยตายได้ โดยคอกหอยแครงนั้นจะมีไม้ไผ่ผ่าซีกกั้นคอกรอบนอก เพื่อป้องกันการหนีออกของตัวหอยแครง โดยจะปักไม้ไผ่ผ่าซีกนั้นลึกประมาณ 90 เซนติเมตร ส่วนด้านนอกจะเป็นการปักไม้ไผ่ทั้งลำชาวบ้านเรียกว่า “กระทุ้” เพื่อป้องกันเรือที่เข้าไปใกล้คอกหอยไปชนคอกหอยพัง และยังมีการสร้างกระท่อมเฝ้าหอยแครงเอาไว้ใช้เพื่อเป็นที่พักสำหรับเฝ้าบริเวณที่เลี้ยงหอยแครงด้วย เมื่อทะเลมีคลื่นและลมแรงกระท่อมที่ปลูกไว้ในลักษณะชั่วคราวก็จะมีอาการโยกเขย ชาวทะเลเรียกอาการดังกล่าวว่า “กระเตง” จึงเป็นที่มาของ “กระเตงกลางทะเล”

ภาพที่ 4.8 คอกหอยแครง

ภาพที่ 4.9 กระเตงเฝ้าหอยแครง

หอยนางรมก็เป็นสัตว์น้ำอีกชนิดหนึ่งที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในตำบลคลองโคน ชาวบ้านรับซื้อลูกหอยนางรมจากจังหวัดชลบุรี และมาขุนให้โตที่ตำบลคลองโคน โดยจะซื้อเป็นเส้น เส้นละ 10 บาท เส้นที่ชาวบ้านเรียกนั้น คือการนำปูนซีเมนต์มาปั้นให้เป็นแผ่นเล็กขนาดเท่าเหรียญ 10 บาท มาแปะที่เส้นเชือกในลอนเส้นละ 4 แผ่น โดยผู้ขายจะมีมัดรวมแต่ละเส้นนั้นเป็น 1 มัด จะมี 10 เส้น ชาวบ้านที่รับซื้อจะมาเลี้ยงต่อในพื้นที่ตนเอง โดยจะนำลูกหอยนางรมที่ซื้อมาแขวนที่คอกหอยกลางทะเล และใช้เวลาการเลี้ยง 7 – 8 เดือน จึงเก็บขายได้ อาหารของหอยนางรมก็คือ แพลงตอนพืช และแพลงตอนสัตว์ที่ไหลมาตามกระแสน้ำ

ภาพที่ 4.10 ฐานเพาะเลี้ยงลูกหอยนางรม

ภาพที่ 4.11 คอกหอยนางรม

หอยตะกายเป็นหอยอีกชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดทั้งปี เป็นหอยที่กินหอยแครงเป็นอาหาร เป็นศัตรูหอยในคอกหอย ชาวบ้านนิยมส่งออกไปต่างประเทศมีราคารับซื้อ กิโลกรัมละ 35 บาท

ภาพที่ 4.12 หอยตะกาย

ภาพที่ 4.13 เครื่องคัดแยกหอย

หอยเสียบเป็นหอยที่ขายดีมากในจังหวัดสมุทรสงครามหายาก อัตราการเกิดน้อยมาก ขึ้นอยู่กับดินและน้ำ ถิ่นอาศัยส่วนมากอยู่บริเวณปากอ่าวคลอง โคน กินแพลงตอนในดินเป็นอาหาร โดยอาศัยหลุมละตัวจะมีมากในช่วงเดือนกันยายน – เดือนตุลาคม ในเดือนตุลาคมจะโตเต็มที่ ชาวบ้านนิยมไปประกอบอาหาร เช่นแกงส้ม ต้มยำ ผัดฉ่า และนิยมนำเนื้อมาตากแห้ง เพื่อเป็นการถนอมอาหาร และส่งออกขาย กิโลกรัมละ 60 บาท และเมื่อตากแห้งแล้วส่งขาย กิโลกรัมละ 1,200 บาท

ภาพที่ 4.14 หอยเสียบ

ปูเป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ป่าชายเลน ทั้งป่าชั้นนอก ป่าชั้นกลาง และป่าชั้นใน ปูเป็นอาหารที่เป็นที่นิยมและชาวบ้านกินกันตามครัวเรือน ในสมัยก่อนจะมีปูทะเลที่นำมาประกอบอาหารได้หลากหลายชนิดเช่นเดียวกับปูม้า แต่ปูม้ากับปูทะเลจะมีธรรมชาติที่ต่างกัน คือปูม้าจะอยู่ทะเลบริเวณปากอ่าวชาวบ้านต้องมีเครื่องมือในการจับ ส่วนปูทะเลจะอยู่บริเวณที่เป็นดินเลนเจาะรูอยู่จะออกจากรูตอนน้ำท่วมรูปู อีกชนิดที่มีมากในสมัยก่อน คือปูแสมจะเจาะรูเป็นที่อยู่อาศัย ปูแสมจะออกมาอยู่ปากรูตอนน้ำขึ้นท่วมรูปู ชาวบ้านจะจับปูแสมได้เป็นปี๊บๆ ในสมัยก่อนนำมาทำเป็นปูแกงคอง แต่ในปัจจุบันลดน้อยลงมาก นอกจากนั้นยังมีปูอีกหลากหลายชนิด เช่นปูเปรี้ยว ปูก้ามดาบ ปูลม เป็นต้น

ภาพที่ 4.15 ปูทะเล ปูม้า และปูแสม

ปลาดำบลคลองโคนมีปลาหลากหลายชนิดทั้งปลาที่นำมาสร้างเป็นเศรษฐกิจของชุมชน และปลาที่สร้างระบบนิเวศของธรรมชาติบริเวณป่าชายเลน

ปลาที่เป็นเศรษฐกิจชุมชนได้แก่ ปลาอุกทะเล ปลากระบอก ปลาหมอเทศ ปลาจวด ปลาอุกเลา ปลากระพง ปลาลิ้นหมา ปลาใบปอ ปลาฉลาม

ปลาตามธรรมชาติตามระบบนิเวศได้แก่ ปลาดินข้างลาย (ปลาจุ่มพรวด) ปลาดินตาโปน ปลากระทุงเหว ปลาตะกรับ ปลาเขียดดำ ปลาเขียดแดง ปลาเกล็ดข้าวเม่า ปลาแป้น ปลากดจี๋ลิง ปลากดขาว ปลาบู่ขาว ปลาบู่ดำ ปลาเลื้อยพ่นน้ำ ปลาอึ่ง ปลากระตักตัวเล็กแป๊ะกั้งตัวใหญ่ ปลาซ่าคูก ปลาเห็ดโคน ปลาปักเป้าหนาม ปลาหัวตะกั่ว

เคย เป็นสัตว์น้ำที่มีขนาดตัวเล็กมากกว่ากุ้งทั่วไป จะอาศัยอยู่มากที่ตำบลคลองโคน ชาวบ้านจะรอเคยและเร่งเคยมาทำเป็นกะปิเคยที่ใช้ทำกะปิเป็นเคยตาดำ ซึ่งเป็นเศรษฐกิจของชุมชนที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นกะปิที่มีชื่อเสียงไปทั่วภูมิภาคของประเทศไทยที่เรียกว่า “กะปิคลองโคน”

นอกจากสัตว์น้ำแล้วยังมีสัตว์ปีก นกเป็นนกที่มีธรรมชาติอยู่บริเวณปากอ่าวไทย ซึ่งเป็นนกกินปลา และบางชนิดจะบินมาตามฤดูกาลได้แก่ นกกระยางโทน นกกระยางกอก นกกระยางเปีย นกกระยางดำ นกกาบน้ำทะเล นกนางนวลใหญ่ นกนางนวลแกลบ นกกระเด็นไทย นกนางแอ่นนางแซงแซว นกตีนเป็ด นกเป็ดผี นกกินเปรี๊ยะ

สัตว์บก ลิงจะอาศัยอยู่บริเวณป่าชายเลนป่าแสมจึงเรียกว่า “ลิงแสม” ลิงอาศัยอยู่ในป่าเมื่อมีป่าก็มีลิง เพราะลิงจะหาอาหารจากบริเวณป่าชายเลน ลักษณะของลิงแสมจะเป็นลิงที่ชุกชว่องไว และลิงแสมที่อาศัยในที่ป่าชายเลนจะว่ายน้ำและดำน้ำเก่ง สามารถดำน้ำได้ลึกถึง 50 เมตร กินสัตว์ทะเลขนาดเล็กเป็นอาหาร เช่น กุ้ง ปู หรือหอย แต่บางครั้งมันมักจะทำลายผลผลิตผลทางการเกษตรของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงมักเลี้ยงสุนัขไว้คอยขับไล่ ลิงจะชอบอยู่กันเป็นฝูงใหญ่ โตเต็มที่เมื่อมีอายุได้ราว 3 – 4 ปี ออกลูกครั้งละ 1 ตัว ลูกที่มีอายุน้อยจะเกาะติดแม่เสมอ

1.2.4 วิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติของป่าไม้ชายเลน ป่าไม้บริเวณป่าชายเลนก็เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของตำบลคลองโคน ที่มีป่าชั้นนอก ชั้นกลาง ชั้นใน มีพันธุ์ไม้ที่หลากหลายชนิดเรียงรายในแต่ละชั้นป่าสร้างคุณค่าในระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองได้

ป่าชั้นนอกสุดติดปากอ่าวชายฝั่งทะเลคือป่าลำพู ประกอบด้วยต้นลำพูป่า เป็นป่าที่ขึ้นอยู่บริเวณแพรงริมคลองชายป่าด้านใน ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ดของตัวเอง ช่วยป้องกันรักษาชายฝั่งทะเลจากการกัดเซาะของกระแสน้ำ และเป็นแนวกำบังคลื่นลมที่เคลื่อนเข้าปะทะชายฝั่ง

ภาพที่ 4.16 ต้นลำพูและผลลำพู

ป่าชั้นกลางอยู่ถัดเข้ามาจากป่าชั้นนอก มีพันธุ์ไม้อยู่หลากหลายชนิดรวมเรียกว่า “ป่าแสม” จะมีพันธุ์ไม้ต่าง ๆ เช่นต้นแสม ต้นโกงกาง ต้นแสมมีลำต้นสูงมักจะอยู่ร่วมกับต้นโกงกาง ต้นโกงกางเป็นพันธุ์ไม้ยึดเกาะหน้าดินเป็นไม้ก้ำยันได้เป็นอย่างดี สู้คลื่น สู้ลม สามารถยึดเกาะแผ่นดินไม่ก่อให้เกิดการพังทลายของหน้าดิน ต้นโกงกางยังนำมาเผาถ่านเป็นถ่านไม้โกงกางที่มีคุณภาพดีติดไฟง่าย ไฟแรง ใช้น้ำน้อย ไม่แตกปะทุ ถ่านไม้โกงกางยังนำมาใช้สำหรับคนอยู่ไฟ คือคนที่คลอดลูกในสมัยก่อนจะนอนกระดานไฟมีกองไฟอยู่ข้าง ๆ การอยู่ไฟเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยฟื้นฟูให้ร่างกายมารดาหลังคลอดกลับสู่สมดุล เนื่องจากการอยู่ไฟเป็นการให้ความร้อน คือธาตุไฟเพื่อไปช่วยปรับสมดุลของร่างกาย ช่วยทำให้ระบบไหลเวียนเลือดทำงานดี ลดอาการอ่อนเพลียหน้ามืด ปวดเมื่อยตามร่างกาย นอกจากนี้ยังช่วยทำให้น้ำนมไหลสะดวก ขับน้ำคาวปลา และยังช่วยให้มดลูกเข้าอู่เร็วอีกด้วย นอกจากนั้นต้นโกงกางยังมีความสำคัญอย่างมากสำหรับสัตว์ทะเลต่างๆ เนื่องจากเป็นที่วางไข่และฟักตัวอ่อน เป็นแหล่งที่มีสภาพสมดุลทางธรรมชาติสูงมาก

ภาพที่ 4.17 ต้นแสม ดอก และผล

ภาพที่ 4.18 ต้นโกงกางใบเล็ก

ภาพที่ 4.19 ต้นโกงกางใบใหญ่

ภาพที่ 4.20 ฝักโกงกาง ฝักสั้น
จะเป็นต้นโกงกางใบเล็กฝักยาว
เป็นต้นโกงกางใบใหญ่

ภาพที่ 4.21 ไม้โกงกาง

ภาพที่ 4.22 ถ่านไม้โกงกาง

ป่าชั้นในอยู่ด้านในสุดจะมีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดผสมผสานรวมกัน เช่น จาก ตะบูนขาว ตะบูนดำ ต้นถั่วขาว ต้นถั่วแดง พังกาหัวสุมดอกขาว พังกาหัวสุมดอกแดง ต้นแคทะเล ต้นทานตะวันทะเล ต้นเหืองปลาหมอ และที่ชาวบ้านปลูกโกงกางไว้ชั้นในสุดอีกชั้นหนึ่งก็ เพราะว่าต้นโกงกางเป็นไม้ที่อยู่กับดินเลนไม่ได้เนื่องจากรากค้ำยันจะค้ำยันไม่ได้จะทำให้ต้นล้มได้ง่ายจึงต้องนำมาปลูกไว้ชั้นในด้วย เพื่อมีประโยชน์ในการป้องกันคลื่นลม และกัดเซาะชายฝั่ง ชาวบ้านจะปลูกห่างกันประมาณ 50 เซนติเมตรต่อ 1 ต้นเสมือนเป็นกำแพงชั้นในสุด

ความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นในตำบลคลองโคนที่มีที่ตั้งอยู่บริเวณอ่าว ก. ใกล้เคียงบ้านมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายที่มีความสัมพันธ์กับทะเล และป่าชายเลนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การดำเนินชีวิตจากความสัมพันธ์กับธรรมชาติทะเล ป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีอาหารที่หาได้จากทะเล ไร่บริโภคในครอบครัว มีการแปรรูปอาหารเก็บไว้บริโภคด้วย เช่น การทำกะปิ การทำปลาเค็ม การทำปูแสมดอง การทำกุ้งแห้ง การทำหอยแมลงภู่นึ่งตากแดด การทำหอยดอง ตามวิถีการแบบภูมิปัญญาบางส่วนเก็บไว้กินเอง บางส่วนก็นำมาแลกกัน และยังเก็บบางส่วนไว้จำหน่าย การจำหน่ายผลผลิตที่ได้ที่เหลือจากการเก็บไว้บริโภคในครอบครัวก็นำมาแบ่งปันกัน แลกเปลี่ยนกัน และจำหน่ายให้กับบุคคลทั้งภายใน ภายนอกชุมชน

ชุมชนตำบลคลองโคน มีความเชื่อในพิธีกรรมต่าง ๆ มีการทำพิธีก่อนจะออกไปทะเลเพื่อความเป็นสิริมงคลและเชื่อว่าทำแล้วเวลาออกทะเลจะปลอดภัย ได้สัตว์น้ำมาบริโภคจำหน่ายจ่ายแจกกัน และที่สำคัญในประเพณีต่าง ๆ ก็จะมาร่วมกันจัดกิจกรรม การเล่นเป็นการอนุรักษ์การเล่นของไทย

ชุมชนตำบลคลองโคนที่มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับทะเลและป่าไม้ชายเลน มีการประกอบอาชีพประมง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รักสามัคคี อยู่กันแบบครอบครัวขยาย ช่วยกันทำมาหากิน มีความเป็นพี่เป็นน้อง มีความเป็นเครือญาติ มีกลุ่มองค์กรที่หลากหลายเกิดจากคนในชุมชนที่มีส่วนร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติ ร่วมกันแก้ไข ร่วมกันรับผิดชอบ รับผิดชอบต่อกลุ่ม ร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน ตำบลคลองโคน

2.1 ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน ประวัติความเป็นมาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน วิถีชีวิตของคนตำบลคลองโคนที่เกี่ยวข้องกับการทำอาชีพประมงออกเรือจะต้องโดนแสงแดดอยู่เป็นประจำ เสื้อผ้าที่ใช้ต้องทนแดด และป้องกันแสงแดดเพื่อปกป้องผิวหนังให้มากที่สุด เพราะถ้าผิวหนังถูกแสงแดดเป็นเวลานานมาก ๆ จะส่งผลให้เป็นมะเร็งผิวหนังได้ บางคนผิวแดงไหม้จากการถูกแสงแดดเป็นเวลานานหลายปี บางคนป่วยเป็นโรคผิวหนัง บางคนแพ้ผ้าทะเล ดังนั้นเสื้อผ้าจึงควรเป็นเสื้อผ้าที่ย้อมจากสีธรรมชาติที่เป็นภูมิปัญญาจากป่าชายเลนที่เข้าใจถึงคุณสมบัติของเปลือกไม้ที่นำมาย้อมผ้าแล้วจะช่วยป้องกันแสงแดดได้ จากวิถีชีวิตของคนที่อยู่ติดกับทะเลมักจะมีอาชีพประมงพื้นบ้านที่ต้องออกแดด ต้องโดนแดดตลอดเวลา ชาวบ้านจึงสังเกตว่าเปลือกไม้จะมีสีน้ำเปลือกออกมาและมักจะติดทนกับเนื้อผ้า จึงได้คิดนำเปลือกไม้มาทำเป็นน้ำย้อม

ผ้าเพื่อใส่ออกทะเล และสังเกตเห็นว่าผู้ที่ใส่ผ้าจากการข้อมผิวไม่คำกล้า และเสื้อผ้านั้นก็มีความคงทน ชาวบ้านจึงนิยมข้อมผ้าใช้เองโดยการข้อมนั้นชาวบ้านจะสังเกตเปลือกไม้จากต้นที่อายุมาก และจะเอาเฉพาะเปลือกที่ละด้าน โดยไม่ตัดทั้งต้นเพื่อให้ใช้ประโยชน์จากเปลือกไม้ต้นนี้ได้ นาน ๆ การข้อมผ้าจากเปลือกไม้นี้มีขั้นตอนไม่ยุ่งยากมากนัก แต่ก็ต้องมีเคล็ดลับบางอย่างที่มาจากภูมิปัญญาของชุมชนคลองโคน คุณสมบัติที่ดีของผ้าข้อมจากเปลือกไม้เมื่อเวลาสวมใส่ออกทะเลแล้วจะให้ความรู้สึกเย็นสบาย และเนื้อผ้าคงทนไม่เปื่อยง่าย และสีที่ใช้ข้อมก็เป็นสีของธรรมชาติไม่ระคายเคืองต่อผิวหนัง หาได้ง่ายในท้องถิ่น เปลือกไม้ป่าชายเลนที่นำมาข้อมผ้าได้มีหลายชนิด ไม้จากป่าชายเลนที่นำมาข้อมผ้าได้นั้นใช้ได้เกือบทุกชนิดที่มีสีจากเปลือกไม้แตกต่างกัน แต่ที่ชาวตำบลคลองโคนนิยมนำมาข้อมตัดเย็บเป็นเสื้อผ้ามักจะนำมาจากเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง) เพราะมีสีออกส้มแดงที่สวยงาม ธรรมชาติของไม้ปูโรงจะขึ้นอยู่บริเวณป่าชายเลนชั้นกลางปะปนกับไม้อื่น ๆ ในกลุ่มเดียวกัน ลำต้นมักจะไม้โตมาก เพราะถูกไม้อื่น ๆ ปกคลุม ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีวิธีการที่จะนำเปลือกไม้มาใช้ประโยชน์โดยยังคงรักษาความหนาแน่นของป่าไม้วัวให้เป็นเพราะพันธุ์ และแหล่งอาหารของสัตว์น้ำที่นำมาสู่อาชีพของคนตำบลคลองโคนอย่างยั่งยืน

2.2 ชนิดเปลือกไม้จากป่าชายเลนที่ใช้ข้อมผ้า ธรรมชาติของป่าชายเลนที่มีต้นไม้อ่อนอยู่เป็นชั้นนอก ชั้นกลาง และชั้นใน ตามธรรมชาติของป่านั้นมีไม้หลายชนิดที่สามารถนำเปลือกของต้นไม้มากำประโยชน์ในการข้อมสีต่าง ๆ ทั้งที่เป็นอุปกรณ์อาชีพการประมง เป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มได้ ชาวบ้านจึงใช้ภูมิปัญญาในการคัดเลือกว่าจะใช้เปลือกไม้จากต้นอะไรมาทำการข้อมสีให้เหมาะสมกับเรื่องที่ใช้งาน

2.3 คุณสมบัติของเปลือกไม้ชนิดต่าง ๆ จากป่าชายเลน

โปรงแดง (ปูโรง) ให้สีข้อมสีส้มสีสวยหาง่าย

โปรงหนู ให้สีข้อมสีอ่อน ผ้าข้อมเป็นสีอ่อน ๆ

ตะบูนขาว ให้สีข้อมสีแดงน้ำตาล ใช้ข้อมแหและเครื่องมือจับปลา

พังกาหัวส้มดอกแดง ให้สีข้อมสีแดงอ่อน มีลักษณะเนื้อนุ่ม

ตะบูนดำ ให้สีแดงคล้ำใช้ข้อมผ้า

พังกาหัวส้มดอกขาว ให้สีข้อมน้ำตาลอ่อน

ภาพที่ 4.23 โปรงแดง (ปูโรง)
ให้สีข้อมสีส้ม สีสวย หาง่าย

ภาพที่ 4.24 โปรงหมู
ให้สีข้อมส้มอ่อน ผ้าข้อมเป็นสี

ภาพที่ 4.25 ตะบูนขาว
ให้สีข้อมสีแดงน้ำตาล ใช้น้ำตาล
แหว และเครื่องมือจับปลา

ภาพที่ 4.26 ฟังกาหัวส้มดอกแดง
ให้สีข้อมสีแดงอ่อนมีลักษณะเหนียว

ภาพที่ 4.27 ตะบูนดำ
ให้สีแดงคล้ำใช้ข้อมผ้า

ภาพที่ 4.28 ฟังกาหัวส้มดอกขาว
ให้สีข้อมน้ำตาลอ่อน

ชาวบ้านตำบลคลองโคนนิยมมักใช้จากเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง) มาเป็นสีข้อมผ้า สำหรับตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มเพราะชาวบ้านเห็นว่าให้สีสวยกว่าเปลือกไม้ชนิดอื่น ๆ

คุณสมบัติเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง)

ต้นโปรงแดง (ปูโรง) เป็นพันธุ์ที่ชาวบ้านคลองโคนนิยมใช้ในการย้อมผ้าเป็นส่วนมาก เนื่องจากหาง่ายในบริเวณพื้นที่ “โปรงแดง” มีชื่อทางวิทยาศาสตร์: *Cerriops tagal* อยู่ในวงศ์ Rhizophoraceae ลำต้นสูงตรง มีรากค้ำยันสั้น ถ้าขึ้นในบริเวณที่ชื้นจะมีรากอากาศกึ่งมีลักษณะโป่งพองตามข้อเห็นชัดเจน ใบเดี่ยวเหนียวคล้ายหนัง ผิวใบเป็นมัน ดอกช่อ ผลรูปไข่ เนื้อนุ่ม กลีบเลี้ยงติดทนเมล็ดคงอติงแต่อยู่บนต้น ลำต้นได้ใบเลี้ยงทรงกระบอกไหล่ออกจากผลตั้งแต่อยู่บนต้น

ภาพที่ 4.29 ต้น โปรงแดง (ปูโรง)

ภาพที่ 4.30 ผิวไม้โปรงแดง (ปูโรง)

2.4 ขั้นตอนและเทคนิคการข้อมผ้าจากเปลือกโปรงแดง (ปูโรง) ภูมิปัญญาของชุมชนตำบลคลองโคน

2.4.1 การเตรียมก่อนการข้อม

2.4.1.1 การเตรียมวัตถุดิบการข้อมผ้าจากเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง)

การหาเปลือกไม้ชาวบ้านจะออกมาหาเปลือกไม้จากป่าชายเลนโดยการใช้มีดที่คมๆ เพราะจะทำให้ต้นไม้ชำและเลาะเปลือกได้ง่ายเลาะเปลือกไม้จากต้น โปรงแดง (ปูโรง) ที่มีอายุประมาณ 3 – 5 ปีจะได้เปลือกไม้ที่มีสีแดงสดเพราะเป็นไม้ที่เจริญเติบโตเต็มที่ที่มีลักษณะเป็นชิ้นขนาดเล็กบ้าง ใหญ่บ้างปนกันตามจำนวนที่ต้องการ โดยมักจะออกมาหาเปลือกไม้ในช่วงน้ำลงเพราะจะได้เข้าไปหาเปลือกไม้ได้สะดวกเมื่อได้เปลือกไม้แล้วชาวบ้านจะตากเปลือกไม้ให้แห้งจะได้เก็บเปลือกไม้ได้นานและสีจะคงทน

ภาพที่ 4.31 เปลือกไม้จากต้นโปรงแดง (ปูโรง) ที่มีอายุประมาณ 3 – 5 ปี

2.4.2 การทำน้ำย้อมผ้าจากเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง) น้ำจะต้องเป็นน้ำสะอาด ซึ่งชาวบ้านมักจะตักน้ำในช่วงหัวน้ำขึ้นที่เป็นน้ำจืดเก็บไว้ในตุ่ม และแกว่งสารส้มเพื่อให้น้ำตกตะกอน การที่ไม่ใช้น้ำจากทะเลหรือลำคลองโดยตรง เพราะจะมีตะกอนหรือโคลนตกปนมาจะทำให้ผ้าย้อมสีไม่สวย ไม่ติดทนหรือสีค้างได้ เปลือกไม้ที่จะนำมาย้อมจะต้องทุบให้เปลือกไม้แตกเพื่อเวลาต้มน้ำสีเปลือกไม้จะออกมาเร็ว นำน้ำใส่ภาชนะที่จะต้มพร้อมกับเปลือกไม้ขึ้นตั้งไฟ พอน้ำเดือดใส่เกลือลงไป เกลือจะต้องเป็นเกลือสมุทรเท่านั้นเพราะมีคุณสมบัติในการสมานผิว เกลือยังเป็นตัวช่วยในการผสมน้ำจากเปลือกไม้ได้ดีอีกด้วย และเกลือยังช่วยไม่ให้น้ำย้อมบูดเสียได้เป็นการเก็บรักษาน้ำย้อม นอกจากนี้แล้วเกลือสมุทรยังเป็นเกลือที่หาง่ายในจังหวัดสมุทรสงครามราคาไม่แพง ตั้งไฟเคี่ยวประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง

ภาพที่ 4.32 น้ำสะอาด

ภาพที่ 4.33 เกลือสมุทร

ภาพที่ 4.34 เปลือกไม้โปรงแดง(ปูโรง)

2.4.3 การเตรียมผ้า ผ้าที่จะนำมาใช้สำหรับตัดเย็บเป็นเครื่องใช้หรือเครื่องนุ่งห่ม มักจะเป็นผ้าฝ้าย เพราะดูดซับน้ำย้อมได้ดี และติดทนหรือบางบ้านที่ทอผ้าใช้เองก็นำเส้นด้ายมาย้อมก่อนจะไปทอเป็นผ้า นำผ้ามาแช่ในน้ำสะอาดครึ่งชั่วโมงเพื่อเป็นการล้างสิ่งสกปรกที่ติดมากับผ้า หรือผ้าฝ้ายบางชนิดมีแป้งจะได้ล้างแป้งออกก่อน นำมาบิดให้หมาดก่อนนำลงย้อม

การย้อมเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น แห อวน เป็นต้น จะเป็นแห อวน ที่ทำมาจากด้ายดิบ เพื่อให้มีความคงทนต่อการใช้งาน

ภาพที่ 4.35 ผ้าฝ้ายสำหรับย้อม

2.5 ขั้นตอนการย้อมผ้า

2.5.1 วัสดุอุปกรณ์

2.5.1.1 ในสมัยก่อนชาวบ้านมักจะใช้ปืบเป็นภาชนะต้มน้ำย้อม ถ้าใช้หม้อต้มก็จะเป็นหม้อที่มีใช้ในครัวเรือนทั่ว ๆ ไป ใบขนาดใหญ่เพื่อสะดวกที่จะนำผ้าลงไป กลับไปกลับมาในหม้อได้จะเป็นหม้ออลูมิเนียม หรือสแตนเลสก็ได้ ขนาดประมาณเบอร์ 36 นิ้ว ถ้ามี ปืบก็ใช้ได้เป็นปืบน้ำมันพืช ปืบน้ำตาลก็นำมาเปิดด้านบนด้วยการใช้มีดเจาะรอบ ๆ ทั้งสี่ด้านแล้ว ใช้ไม้ทุบรอบ ๆ รอยที่เจาะทั้งสี่ด้านเป็นการลบรอยคมของปืบแล้วล้างให้สะอาดหรือกะละมังใช้ กะละมังเคลือบสีขาว สแตนเลส หรืออลูมิเนียม ใบขนาดประมาณ 26 นิ้ว ใช้ย้อมผ้า

2.5.1.2 เต้าพินที่ใช้เต้าพินเพราะพินหาง่ายเป็นเศษกิ่งไม้ที่ตัด ตอนลงมา จะนำมากองตากแดดไว้ เต้าที่ใช้กับพินจะเป็นเต้าที่ใช้ถ่านแต่จะเปิดหน้าเต้าออก หรือจะใช้หิน อิฐ ที่มีขนาดใหญ่สูงพอที่จะนำพินเข้าได้เท่า ๆ กันตั้งเป็นสามมุมห่างพอดั่งหม้อ ปืบ หรือ กะละมังได้ ชาวบ้านเรียกว่า “เต้าสามเส้า”

2.5.1.3 พินจะใช้เศษกิ่งไม้ที่ตอนจากต้นใหญ่เป็นกิ่งเล็ก ๆ กิ่งต้น โกงกาง ต้นตะบูน ต้นแสม ต้นไม้ป่าชายเลนนำมากองตากแดดไว้

2.5.1.4 ไม้ทุบเปลือกไม้เป็น ไม้เนื้อแข็งหน้ากว้างประมาณ 4 นิ้ว หรือไม้ท่อนใหญ่จากต้นไม้ป่าชายเลนก็ได้

2.5.1.5 ไม้สำหรับกดผ้าเป็นไม้ไผ่ยาว ประมาณ 1 เมตรมีลักษณะ

คล้ายตะเกียบ

ภาพที่ 4.36 เตาฟืน

ภาพที่ 4.37 พืนกิ่งไม้

ภาพที่ 4.38 ไม้ทูป
เปลือก

ภาพที่ 4.39 ไม้ไผ่สำหรับ

ภาพที่ 4.40 หม้อ ปีบ กะละมังที่ใช้ในการต้ม

2.5.2 วิธีการย้อม

2.5.2.1 ขั้นตอนที่ 1 ต้มน้ำ นำหม้อ ปีบ หรือกะละมังใส่น้ำสะอาด

ลงไป

2.5.2.2 ขั้นตอนที่ 2 ดัดเตาฟืน นำหม้อปีบหรือกะละมังตั้งเตา และนำน้ำสะอาดมาใส่ในหม้อประมาณเศษ 1 ส่วน 4 ของหม้อแล้วนำเปลือกไม้ที่ทูปแล้วใส่ในหม้อพอให้น้ำท่วมเปลือกไม้และใส่เกลือประมาณ 3 ช้อนกินข้าว หรือประมาณ 1 กำมือต้มจนเดือด

ภาพที่ 4.41 การต้มน้ำย้อม

2.5.2.3 ขั้นตอนที่ 3 นำผ้าดิบ ผ้าฝ้ายที่จะย้อมแช่น้ำสะอาดไว้ครึ่ง ชั่วโมง นำขึ้นมาตากไว้พอหมาด ๆ นำผ้าที่แช่น้ำสะอาดตากพอหมาด ๆ แล้วมาต้มประมาณ 1 ชั่วโมงสังเกตดูจากเนื้อผ้าที่มีสีขาวเปลี่ยนเป็นสีเปลือกไม้คือสีแดงสดนำไปสำหรับกดผ้าที่เตรียมไว้ 2 อันมาคีบกลับผ้าจุ่มผ้ากดผ้าให้สีเปลือกไม้เป็นสีเนื้อเดียวกันถ้าไม่กลับจะได้สีผ้าที่ไม่เสมอกัน และจะต้องกลับผ้าอยู่ตลอดเวลาเพื่อไม่ให้สีของเปลือกไม้ไปจับสีที่จุด ๆ เดียวกันและต้มให้นาน 1 ชั่วโมงที่สำคัญยิ่งใช้เวลาต้มนานเท่าไรจะให้สีของเปลือกไม้ติดทนนาน

ภาพที่ 4.42 การนำผ้าฝ้ายลงย้อม

2.5.2.4 ขั้นตอนที่ 4 นำไม้มาคีบผ้าขึ้นจากหม้อ ปีบหรือกะละมัง รอให้น้ำอุ่น ในขณะที่น้ำอุ่นและใช้มือบิดให้หมาดและสะบัดผ้า

ภาพที่ 4.43 การนำผ้าขึ้นจากหม้อต้ม

2.5.2.5 ขั้นตอนที่ 5 นำไปตาก 1 วันจนกว่าผ้าจะแห้งสนิท ราวผ้าที่ตากจะ
ใช้ไม้ไผ่รวกติดตาและข้อให้เรียบ

ภาพที่ 4.44 การตากผ้า

2.5.2.6 ขั้นตอนที่ 6 การตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มในสมัยก่อนชาวบ้านจะ
ตัดผ้าที่ต้มเป็นเส้นสำหรับออกไปทำอาชีพประมงซึ่งชาวบ้านมักจะตัดเย็บด้วยตนเอง ต่อมาเมื่อมี
คนที่มีความรู้เรื่องการตัดเย็บเสื้อผ้า การใช้จักรเป็นเครื่องมือในการเย็บจึงเกิดมีอาชีพการรับจ้างตัด
เย็บเสื้อผ้าข้อมจากเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง)

ภาพที่ 4.45 การตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม

2.6 คุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน ตำบลคลองโคนเป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน และสามารถพัฒนาให้เกิดเป็นเศรษฐกิจชุมชนได้

2.7 คุณค่าในเชิงคุณภาพ ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน ตำบลคลองโคนทำให้ชุมชนมีความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลน มีความรักและหวงแหนทรัพยากรใช้อย่างคุ้มค่า มีการดูแลร่วมกัน ได้สืบทอดภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน สร้างอัตลักษณ์ของชุมชน

สรุป การย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชาวบเนชุมชนตำบลคลองโคนเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีขั้นตอนและเทคนิคที่เป็นเฉพาะของชุมชนตำบลคลองโคน จากการเรียนรู้ในแต่ละขั้นตอน ในการคัดเลือกไม้ การทำน้ำย้อม การย้อม ชนิดของผ้า ความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติลม น้ำ ความสัมพันธ์ของคนกับคน การเอื้ออาทร การพึ่งพากัน ให้คุณค่าความสัมพันธ์การอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติเป็นเศรษฐกิจชุมชน การใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนอย่างมีคุ้มค่า มีการดูแลร่วมกันเป็นคุณค่าเชิงคุณภาพและเศรษฐกิจชุมชน

3. การเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน

3.1 การเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน

3.1.1 แผนการจัดการทรัพยากร มีการวางแผนร่วมกันในการปลูกป่าชายเลนทดแทน ให้เป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำและเพิ่มจำนวนป่าไม้โปร่งแดง (ปูโรง) โดยมีส่วนร่วมกับผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น วัด ในการขยายพื้นที่ปลูก

3.1.2 แผนการพัฒนาคณะ ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของคณะตำบลคลองโคนยังเห็นว่ามีความแตกต่างจากตำบลอื่นที่พัฒนาจากการทำผ้าย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลนธรรมดาเป็นการมัดย้อมทำให้เกิดรูปแบบลวดลายที่แตกต่างจากการย้อมธรรมดา คณะเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา การนำองค์ความรู้ไปต่อยอดผลิตภัณฑ์โดยการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่เป็นของที่ระลึก ของฝากตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทำให้มีการวางแผน และปฏิบัติตามแผนงานที่ร่วมคิด ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตอย่างมรรคณา พึ่งพาตนเองได้

3.1.3 แผนการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ ผู้นำชุมชนตำบลคลองโคนไปร่วมเรียนรู้การย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนเป็นผ้ามัดย้อมที่ตำบลยี่สาร ซึ่งเป็นตำบลที่อยู่ติดต่อกับตำบลคลองโคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับป่าชายเลน และทะเลเช่นเดียวกัน ที่มีภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนเป็นที่รู้จัก และได้ทำการพัฒนาผ้าย้อมธรรมดาเป็นการทำผ้ามัดย้อมของตำบลยี่สาร โดยที่ตำบลยี่สารนิยมใช้เปลือกไม้จากต้นตะบูนที่มีสีแตกต่างจากเปลือกโปรงแดง (ปูโรง) ชุมชนได้ไปเรียนรู้การทำผ้ามัดย้อมแล้วได้นำกลับมาฝึกปฏิบัติการย้อมผ้าจากสีเปลือกไม้ธรรมดาเป็นผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลน

การมัดย้อมผ้าให้เป็นลวดลายเพื่อเวลาจะย้อมจะให้ลวดลายตามที่ต้องการ ในการมัดจะต้องมัดให้แน่น ผ้าที่มัดย้อมเสร็จแล้วจะเห็นว่าส่วนที่มัดนั้นสีของเปลือกไม้จะไม่ติดผ้าสร้างลวดลายที่สวยงามให้กับเนื้อผ้า

3.1.4 แผนการตลาดตำบลคลองโคนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ มีนักท่องเที่ยวเข้ามาพักรีสอร์ท โฮมสเตย์ ร้านอาหารทะเล การนำผ้าย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลนมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ เครื่องใช้ เสื้อผ้า ของที่ระลึกวางจำหน่ายตามสถานที่ท่องเที่ยวได้

3.1.5 แผนการขยายผลการผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมและผ้ามัดย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลน การนำเสนอผลงานผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมเปลือกไม้ป่าชายเลนร่วมงานเทศกาลกินปลาทุ ร่วมงานมหกรรมวิชาการสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน โดยได้นำกระบวนการผลิตผ้ามัดย้อมจากเปลือกไม้ไปนำเสนอให้มีผู้สนใจมาทดลองมัด ทดลองย้อม หรือซื้อสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์จากผ้า

มัดย้อม นำเสนอผลงานให้กับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองโคน และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในตำบล นายกองค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มสตรีตำบลคลองโคน ได้ชื่นชมกับผลงานและพร้อมที่จะให้การสนับสนุนในการต่อยอดกลุ่มผลิตผ้าย้อมจากเปลือกไม้ โดยที่กลุ่มสตรีมีแผนที่จะตัดเสื้อที่มกลุ่มสตรีจากผ้าย้อมเปลือกไม้ให้คนในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้รู้จักว่าที่ตำบลคลองโคน มีภูมิปัญญาเรื่องการย้อมผ้า และได้มีแผนที่จะพัฒนาให้เกิดกลุ่มวิสาหกิจการย้อมผ้าให้ดำเนินการในเรื่องนี้อย่างชัดเจนต่อไป

3.1.6 แผนการฟื้นฟูพันธุ์ไม้โปรงแดง (ปูโรง)

การสร้างกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการย้อมผ้า ปัญหาคือวัตถุดิบจากเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง) มีจำนวนลดน้อยลง หากตัดเข็บบเป็นที่นิยมแล้วไม่สามารถจะทำให้ต่อเนื่องได้ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองโคน สภาองค์กรชุมชนตำบลคลองโคน และผู้แทนกลุ่มองค์กรต่างๆ จึงร่วมกันจัดกิจกรรมการปลูกป่าชายเลนโดยเฉพาะ คือการปลูกต้นโปรงแดง (ปูโรง) เพื่อเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าชายเลน และเพิ่มจำนวนการปลูกต้นโปรงแดง (ปูโรง) ให้มากขึ้น นอกจากนี้วัดคลองโคนนำโดยเจ้าอาวาสวัดได้จัดสรรที่ดินของวัดเป็นสถานที่สำหรับการปลูกป่าชายเลน จะเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องป่าชายเลนซึ่งจะมีผลพลอยได้คือมีนักท่องเที่ยวมาจัดกิจกรรมปลูกป่าไม้โปรงแดง (ปูโรง) มากขึ้น

4. การเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

ตารางที่ 4.1 แสดงการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาเดิม	ภูมิปัญญาใหม่
1. ความสัมพันธ์กับธรรมชาติของน้ำ น้ำขึ้นน้ำลง สังกะตจากการเรียงตัวของตัวเพรียงที่เกาะต้นไม้ เพรียงตัวเล็กจะอยู่ด้านล่างบนสุด จะบอกถึงระดับน้ำที่ขึ้นสูงสุด	1. ความสัมพันธ์กับธรรมชาติของน้ำ น้ำขึ้นน้ำลง ดูจากมาตราน้ำของกรมอุทกศาสตร์
2. ความสัมพันธ์กับธรรมชาติของลม สังกะตจากทิศทางของลมที่พัดมา	2. ความสัมพันธ์กับธรรมชาติของลม ดูจากการพยากรณ์อากาศของกรมอุตุนิยมวิทยา

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ภูมิปัญญาเดิม	ภูมิปัญญาใหม่
<p>3. ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน เป็นการย้อมเสื้อผ้าที่ใช้ในการประกอบอาชีพ และเครื่องมือ เช่น แห อวน ที่ทำจากฝ้าย เป็นสีเขียว</p>	<p>3. ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน</p> <p>3.1 การอนุรักษ์พันธุ์ไม้ต้นโปรงแดง (ปูโรง) ผู้นำท้องที่ ผู้นำชุมชน กลุ่มองค์กร และวัด ร่วมกันจัดกิจกรรมการปลูกป่าชายเลน โดยเฉพาะ ต้นโปรงแดง (ปูโรง) เพิ่มจำนวนให้มากขึ้น เพื่อให้มีปริมาณพอในการใช้อย่างต่อเนื่อง และสามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชายเลนก็จะมีนักท่องเที่ยวมาจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้</p> <p>3.2 การเรียนรู้การย้อมเป็นสีและลายธรรมชาติมาเป็นมีลวดลายจากการมัดผ้าก่อนย้อม ลายที่มีคือลายดาว หัวใจ สามเหลี่ยม ลายน้ำ เกิดความสวยงาม</p> <p>3.3 การผลิตภัณฑ์เพิ่มขึ้นจากการเรียนรู้การมัดย้อมสถานที่ท่องเที่ยวต่างในชุมชนนำมาเป็นเครื่องตกแต่ง เช่น ผ้าม่าน ผ้าคลุมโต๊ะ ผ้าคลุมหม และทำเป็นของที่ระลึก</p> <p>3.4 การนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์เป็นของที่ระลึก ของฝาก การตัดเย็บเสื้อผ้า</p> <p>3.5 การจัดกิจกรรมขยายผล ประชาสัมพันธ์ โดยการจัดการเรียนรู้กับนักเรียน คนรุ่นใหม่ และร่วมกิจกรรมสำคัญของชุมชน จังหวัด</p> <p>3.6 การทำสื่อประชาสัมพันธ์ สร้างความตระหนักให้เห็นถึงคุณค่า การสร้างมูลค่าเพิ่ม</p> <p>3.7 การตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการย้อมผ้าจากเปลือกไม้โปรงแดง เป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน</p>

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จ.สมุทรสงคราม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบพรรณนา มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนประวัติความเป็นมาของคนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงครามที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติทะเลและป่าชายเลน 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงครามและ 3) เพื่อศึกษาการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนให้เกิดเศรษฐกิจของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการศึกษากลุ่มตัวอย่างภูมิปัญญาจำนวน 20 คนสรุปผลการวิจัยอภิปรายผลและข้อเสนอแนะดังนี้

สรุปผลการวิจัย

จากการลงพื้นที่โดยการพูดคุยการสัมภาษณ์การจัดเวที การติดตามผล สืบค้นฐานข้อมูลที่มีอยู่เดิม และข้อมูลจากผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และผู้รู้ในชุมชน จำนวน 20 คน การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐาน ตลอดจนการตั้งคำถาม การพูดคุยเชิงลึกทำให้ได้ข้อมูลที่เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน จำนวนกลุ่มเป้าหมายที่มีผลต่อการประกอบอาชีพของชุมชนตำบลคลองโคน ผลต่อการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ วิถีชีวิตดั้งเดิม ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน แนวทางการเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน ดังนี้

1. บริบทของชุมชนตำบลคลองโคนอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม

บริบทของชุมชนตำบลคลองโคนอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม ที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติทะเลและป่าชายเลน

1.1 สภาพพื้นที่ตั้งของตำบลคลองโคนที่ตั้งอยู่ติดปากทะเลอ่าวไทยบริเวณรูป ก.ไก่ เป็นความต่างจากที่อื่นเพราะ เป็นที่มีทรัพยากรธรรมชาติมากมายหลากหลายเป็นแหล่งทรัพยากรทางทะเลที่สำคัญมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทยอ่าวก.ไก่เป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่ม

เจ้าพระยามีแม่น้ำสำคัญ 5 สาย ไหลออกอ่าวไทยใน 6 จังหวัด จึงมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่จัดว่าเป็นทุนสำคัญที่นำมาทำเป็นปัจจัย4ของคนในตำบลคืออาหารที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรคชายทะเลมีต้นไม้ขึ้นหนาที่บเป็นป่า 3 ชั้นเรียงกัน เช่นต้นแสมคำต้น แสมขาวต้น โกงกางต้น ลูยต้น คลักต้น โปรงแดง (ปูโรง) ต้นตะบูนต้น ตะบันต้น ลำภูต้น จากและอื่น ๆ อีกมากมายป่าชายเลนจึงเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำทะเลหลากหลายชนิด อาทิเช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ตัว เลยทะเล เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพืชพันธุ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้ในสภาพดินเค็มเช่น ชะคราม ต้นหนาม พุงคอ

1.2 อาชีพหลัก ของตำบลคลองโคนคือการประกอบอาชีพทำประมงพื้นบ้าน บริเวณชายฝั่งการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำอาชีพการทำประมงโคโคนและยังมีผู้ประกอบอาชีพการเย็บจาก อยู่บ้างจากการทำอาชีพประมงพื้นบ้านชาวบ้านจึงมีอาชีพการแปรรูปอาหารทะเลควบคู่ไปด้วยมีการทำน้ำตาลมะพร้าว ซึ่งการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของผู้คนใน ตำบลจนสร้างเป็นอาชีพเป็นการสร้างเศรษฐกิจของคนในตำบลสร้างวัฒนธรรมประเพณีที่สัมพันธ์ กับธรรมชาติซึ่งเกิดจากการคิดการปฏิบัติของบุคคลซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนในชุมชนและถ่ายทอด ภูมิปัญญานั้นสู่คนรุ่นต่อ ๆ ไปแต่ภูมิปัญญาหลายเรื่องที่ไม่ได้รับการถ่ายทอดต่อเนื่องเพราะไม่มี การบันทึกเรื่องราวไว้จึงทำให้ขาดการต่อยอดภูมิปัญญาในหลายเรื่องที่จะเป็นประโยชน์ต่อกันรุ่น หลัง ผู้คนที่อาศัยอยู่ตำบลคลองโคนจึงมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่จัดว่า เป็นทุนสำคัญและที่เป็นเสน่ห์ของเลข 3 คือ 3 สมุทร 3 น้ำ 3 ป่า

1.3 วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนตำบลคลองโคนอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม
วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนตำบลคลองโคนอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม การดำรงชีวิตอย่าง มีคุณค่าใช้ทรัพยากรธรรมชาติสร้างทุนให้กับคนตำบลคลอง โคนจากพื้นที่บริเวณปากอ่าว ก.ไก่ ที่เป็นที่ตั้งของตำบลคลองโคน ทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการทำมาหา กินได้หลากหลายอาชีพ ทำให้เศรษฐกิจของคนในชุมชน มีการผลิต ผลผลิตที่ได้จากความสัมพันธ์ ของธรรมชาติทะเล และป่าชายเลน มีรายได้เลี้ยงครอบครัวได้อย่างมีความสุข มีรายได้เป็นรายวัน รายเดือน รายปี ตามแต่คนในชุมชนจะจัดการทรัพยากร มีวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละถิ่นนั้น ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามระบบของการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ตั้งถิ่นฐาน

ป่าไม้บริเวณป่าชายเลนก็เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของตำบลคลอง โคน ที่มีป่าชั้นนอก ชั้นกลาง ชั้นใน มีพันธุ์ไม้ที่หลากหลายชนิดเรียงรายในแต่ละชั้นป่าสร้างคุณค่า ในระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองได้ การดำรงชีวิตของคนชุมชนตำบลคลอง โคนที่มีความสัมพันธ์ กับธรรมชาติทะเล ป่าชายเลน ทำให้เข้าใจระบบชีวิต ระบบนิเวศชุมชนที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย อยู่ร่วมกันได้ในชุมชน

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนตำบลคลองโคน

2.1 องค์ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรน้ำลมและป่าชายเลนที่มีความสัมพันธ์กับการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน

2.2 ความสัมพันธ์กับธรรมชาติของน้ำบริเวณอ่าวไทย มีน้ำขึ้นน้ำลงน้ำเกิดน้ำตายจะทำให้มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยชาวบ้านจะสังเกตจากธรรมชาติ

2.3 ความสัมพันธ์กับธรรมชาติของลมชาวบ้านจะสังเกตลมจากคลื่นทะเลถ้ามีคลื่นทะเลมากลมจะแรงถ้าคลื่นสงบหรือคลื่นเงียบลมจะเบาหรือน้อย

2.4 ความสัมพันธ์กับธรรมชาติของป่าไม้ชายเลนมีป่าชั้นนอก ป่าชั้นกลาง ป่าชั้นใน ป่าทั้ง 3 ชั้น ช่วยป้องกันรักษาชายฝั่งทะเลจากการกัดเซาะของกระแสน้ำและเป็นแนวกำบังคลื่นลมที่เคลื่อนเข้าปะทะชายฝั่งมีความสำคัญอย่างมากสำหรับสัตว์ทะเลต่าง ๆ เนื่องจากเป็นที่วางไข่และพักตัวอ่อนเป็นแหล่งที่มีสภาพสมดุลทางธรรมชาติสูงมาก

2.5 ความสัมพันธ์กับธรรมชาติของน้ำ ลม ป่าชายเลน เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิต การทำมาหากินที่ต้องอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก มีภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนตำบลคลองโคน ที่ใช้ไม้โปรงแดง (ปูโรง) ในการย้อมผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือที่ใช้ในการประกอบอาชีพประมง วิถีชีวิตของคนที่อยู่ติดกับทะเลมักจะมีอาชีพประมงพื้นบ้านที่ต้องออกแดด ต้องโดนแดดตลอดเวลา ชาวบ้านจึงสังเกตว่าเปลือกไม้ว่าจะมีสีน้ำเปลือกออกมาและมักจะติดทนกับเนื้อผ้าจึงได้คิดนำเปลือกไม้มาทำเป็นน้ำย้อมผ้า เพื่อใส่ออกทะเล และสังเกตเห็นว่าผู้ที่ใส่ผ้าจากการย้อมจะผิวไม่ดำคล้ำ และเสื้อผ้านั้นก็มีความคงทน ชาวบ้านจึงนิยมย้อมผ้าใช้เองโดยการย้อมนั้นชาวบ้านจะสังเกตเปลือกไม้จากต้นที่อายุมาก และจะเลาะเอาเฉพาะเปลือกที่สดด้านโดยไม่ตัดทั้งต้นเพื่อให้ใช้ประโยชน์จากเปลือกไม้ต้นนี้ได้นาน ๆ การย้อมผ้าจากเปลือกไม้ไม่มีขั้นตอนไม่ยุ่งยากมากนักแต่ก็ต้องมีเคล็ดลับบางอย่างที่มาจากภูมิปัญญาของชุมชนตำบลคลองโคนแต่ที่ชาวตำบลคลองโคนนิยมนำมาย้อมตัดเย็บเป็นเสื้อผ้ามักจะนำมาจากเปลือกไม้โปรงแดง (ปูโรง) เพราะมีสีออกส้มแดงที่สวยงาม

3. การเสริมสร้างภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน

กลุ่มภูมิปัญญาประกอบด้วยผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำกลุ่มสตรี ประชาชนชาวบ้าน ได้มาแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ภูมิปัญญาในเชิงของความสัมพันธ์กับธรรมชาติของน้ำ ความสัมพันธ์กับธรรมชาติของลม ความสัมพันธ์กับธรรมชาติของป่าไม้ชายเลนเพื่อนำองค์ความรู้มาใช้ในการทำแผนการจัดการทรัพยากร แผนการพัฒนาคน แผนการตลาด แผนการพัฒนาการเรียนรู้อื่นๆ แผนการขยายผลการผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมและผ้ามัดย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลนนำเสนอ

ผลงานต่อการองค์การบริหารส่วนตำบลคลองโคนและเครือข่ายกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในตำบล
โรงเรียน คนรุ่นใหม่เพื่อเป็นการต่อยอดภูมิปัญญาและรักษาให้คงอยู่ต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัย และผลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งแบบสัมภาษณ์ สังกัด การจัด
เวทีในการลงพื้นที่ สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

บริบทของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ที่มีวิถีชีวิต
สอดคล้องกับธรรมชาติทะเลและป่าชายเลน เป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วย
ทรัพยากรธรรมชาติจากทะเลและป่าชายเลน การนำทรัพยากรมาใช้ในชีวิตประจำวันจนสร้างเป็น
อาชีพ เกิดการสร้างเศรษฐกิจชุมชน สร้างวัฒนธรรมประเพณีที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญา
มีการสืบทอดกันมา ทำให้มีความรัก และหวงแหนทรัพยากร มีการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์
สูงสุด การดำรงชีวิตที่มีความเอื้ออาทร เกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบ มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย มี
การทำมาหากินและการใช้ชีวิตประจำวันที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน สังคม ธรรมชาติ และความ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน มีความรักในทรัพยากรธรรมชาติ และ
พร้อมที่จะจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันจนถึงปัจจุบัน วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนตำบลคลอง
โคนเป็นวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ
ทะเลและป่าชายเลนที่นำมาประกอบอาชีพ เป็นการผลิตแบบยังชีพเป็นหลัก มีการอยู่ร่วมกันแบบ
เครือญาติ นับถือผู้อาวุโสมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มี
อยู่มาประกอบอาชีพทำให้เกิดการสร้างเศรษฐกิจชุมชน ที่ล้วนแต่ใช้ภูมิปัญญาสืบทอดกันมาทั้งสิ้น
ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทำให้เกิดความหลากหลายทางด้านอาชีพ มีการผลิตไว้
บริโภคในครอบครัว แบ่งปันกัน แลกเปลี่ยนกัน เหลือจึงนำไปจำหน่าย สอดคล้องกับ ยุคดิ มุกดา
วิจิตร (2548) ได้แบ่งวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือวิถีชีวิตพื้นถิ่นออกเป็น 3 ลักษณะคือ 1) ด้านเศรษฐกิจ
การทำมาหากินชาวบ้านมีการผลิตแบบเกษตรกรรมหัตถกรรมเป็นการผลิตแบบยังชีพเป็นหลัก 2)
ด้านสังคม-การเมืองชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันผ่านระบบเครือญาติและการปกครองตนเองผ่าน
ระบบอาวุโสและ 3) ด้านความเชื่อชาวบ้านเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ในธรรมชาติและนับถือผี
บรรพบุรุษควบคู่ไปกับการนับถือพุทธศาสนา

การดำรงชีวิตของคนชุมชนตำบลคลองโคนที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติทะเลป่าชาย
เลน ทำให้เข้าใจระบบชีวิต ระบบนิเวศชุมชนที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายอยู่ร่วมกันได้ในชุมชน
สอดคล้องกับ Fritiof Capra (1996, สว่างพงศ์ ศิริพัฒน์, แปล 2556) ได้เสนอทฤษฎีว่าด้วยระบบชีวิต

(the theory of living system) และนิเวศศึกษา (ecological literacy) สรุปสาระสำคัญได้ว่าชีวิตทั้งหลายล้วนดำรงอยู่อย่างเป็นระบบในลักษณะที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย โดยมีระบบนิเวศเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนตำบลคลองโคนมีความสัมพันธ์กับน้ำลมและป่าชายเลนที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวันการทำมาหากินที่ต้องอาศัยธรรมชาติ ภูมิปัญญาจึงมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนเป็นความสามารถของคนในชุมชนที่แก้ปัญหาเรื่องการดูแลสุขภาพ การรักษาเครื่องมือให้คงทน ภูมิปัญญาการย้อมผ้ายังมีขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยากประหยัด และนอกจากสีแล้วก็ยังใช้ย้อมแห อวน เพื่อให้คงทนและสีที่เป็นธรรมชาติไม่มีสารพิษนับเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาแต่ในอดีต โดยกระบวนการย้อมสามารถทำได้ในชุมชน สีย้อมหาได้จากในชุมชนมีความปลอดภัยต่อผู้ผลิตและผู้บริโภคและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับ สามารถ จันทรสุรีย์ (2554) ได้รวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยไว้ดังนี้ได้มีการกำหนดความหมายภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึง องค์ความรู้สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถทั้งหมดของชาวบ้านธรรมดาในพื้นที่หมู่บ้านต่างๆ ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านอย่างเหมาะสมตามสภาพพื้นที่ หรือพื้นบ้านของแต่ละแห่ง และสุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2533, อ้างในสามารถ จันทรสุรีย์, 2554) ได้แบ่งประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิต ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม

สีย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลนเป็นสีธรรมชาติ การทำน้ำย้อมผ้าจากเปลือกไม้สีน้ำจะต้องเป็นน้ำสะอาดซึ่ง ชาวบ้านมักจะตักน้ำในช่วงหัวน้ำขึ้นที่เป็นน้ำจืดเก็บไว้ในตุ่ม และแกว่งสารส้มเพื่อให้น้ำตกตะกอน การที่ไม่ใช้น้ำจากทะเลหรือลำคลองโดยตรงเพราะจะมีตะกอน หรือโคลนตมติดปนมาจะทำให้ผ้าย้อมสีไม่สวย ไม่ติดทน หรือสีต่าง เกลือที่ใช้จะต้องเป็นเกลือสมุทรเท่านั้น เพราะมีคุณสมบัติในการสมานผิว และช่วยในการผสมผสานกับน้ำจากเปลือกไม้ผ้าย้อมได้ดี นอกจากนี้แล้วเกลือสมุทรยังเป็นเกลือที่หาง่ายในจังหวัดสมุทรสงครามราคาไม่แพง ผ้าสำหรับตัดเย็บเป็นเครื่องใช้ หรือเครื่องนุ่งห่มมักจะเป็นผ้าฝ้ายเพราะดูดซับน้ำย้อมได้ดี ชาวบ้านจะใช้การย้อมร้อนเพื่อให้สีของน้ำย้อมเข้าถึงเนื้อผ้าได้ดี สอดคล้องกับ อภิชาติ สนธิสมบัติ (2545) สีย้อมเองจะต้องมีความสามารถในการติดสีกับเส้นใย โดยอาจมีประจุต่างกันทำให้สามารถยึดเหนี่ยวกันได้ หรืออาจมีประจุเดียวกันแต่เติมสารอื่น ๆ เพื่อลดประจุบนเส้นใยแล้วจึงทำให้สีติดบนเส้นใยได้ และ นวลแข पालวนิช (2542) ย้อมสีสีจะทำปฏิกิริยากับ โมเลกุลภายนอกของเส้นใยก่อนความชื้น หรือความร้อนจะทำให้เส้นใยพอง และจะมีช่องว่างให้สีเข้าไปแทรกอยู่ภายในได้มาก โดยสีจะเข้าไปเชื่อมโยงกับโมเลกุลภายในของเส้นใยและเมื่อเส้นใยแห้งสีก็จะติดอยู่ในเส้นใย

การเสริมสร้างภูมิปัญญาการซ่อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนให้เกิดเศรษฐกิจของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ด้านการวางแผนเสริมสร้างภูมิปัญญาการซ่อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เกิดการมีส่วนร่วมกับทุกภาคส่วน มีแผนครอบคลุมในทุกด้าน นายองค์การบริหารส่วนตำบลคลองโคน และกลุ่มสตรีตำบลคลองโคนได้ชื่นชมกับผลงานและพร้อมที่จะให้การสนับสนุนกลุ่มผลิตผ้าซ่อมจากเปลือกไม้ โดยที่กลุ่มสตรีมีแผนที่จะตัดเสื้อที่กลุ่มสตรีจากผ้าซ่อมเปลือกไม้ให้คนในจังหวัดสมุทรสงครามได้รู้จักว่าที่ตำบลคลองโคนมีภูมิปัญญาเรื่องการซ่อมผ้า และได้มีแผนที่จะพัฒนาให้เกิดกลุ่มวิสาหกิจการซ่อมผ้าให้ดำเนินการในเรื่องนี้อย่างชัดเจนต่อไป สอดคล้องกับ ธเนศศรี วิชัยคำพันธ์ (2556) เศรษฐกิจชุมชนจึงหมายถึงระบบเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นหรือชุมชนที่มีลักษณะเป็นองค์รวมซึ่งไม่ได้มีแต่เพียงมิติทางด้านเศรษฐกิจที่เป็นตัวเลขของรายได้รายจ่ายการผลิตและการบริโภคเท่านั้น แต่จะเป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนและรวมถึงการมีระบบคุณค่าเข้าไปด้วย ส่วนด้านแผนการฟื้นฟูพันธุ์ไม้โปรงแดง (ปูโรง) ขยายพื้นที่การปลูกป่าโปรงแดง (ปูโรง) โดยการนำของผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น วัด สภาองค์กรชุมชนตำบลคลองโคน

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยการเสริมสร้างภูมิปัญญาการซ่อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบลคลองโคกลนจ.สมุทรสงคราม มีประเด็นที่ผู้วิจัยขอเสนอแนะไว้ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ผลการวิจัยพบว่า บริบทของชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ ที่เกิดจากภูมิปัญญาที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ทำให้เกิดความสมดุลทางทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามกระแสความเจริญทางวัตถุ และวัฒนธรรมบริโภคนิยมทำให้เกิดความไม่สมดุลกับสภาวะทางธรรมชาติ ส่งผลต่อบริบท วัฒนธรรมในการดำรงอยู่ของชุมชนตำบลคลองโคนเช่นกัน จึงควรสร้างความตระหนัก ความผูกพัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและคนรุ่นใหม่ให้ต้องดำรงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาของชุมชน

1.2 ชุมชนควรมีการพัฒนาการมัดย้อมสร้างลายที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนตำบลคลองโคกลนรูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้โดดเด่นเหมาะกับยุคสมัยในปัจจุบันสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลายพยายามลดต้นทุนในการผลิตด้วยการเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นโดยไม่ทำให้

คุณค่าและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ลดลงมีการส่งเสริมอาชีพให้กับคนในท้องถิ่นเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไม่ให้สูญหาย

1.3 ควรสร้างเสริมและนำแผนการพัฒนาคน การพัฒนาผลิตภัณฑ์แผนการจัดการทรัพยากรแผนการพัฒนาคนแผนการพัฒนาศึกษาเรียนรู้แผนการตลาดแผนการขยายผลการผลิตผลิตภัณฑ์แผนการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชุมชนไม้โปรงแดง (ปู้โรง) นำไปปฏิบัติหรือจัดทำโครงการ กิจกรรมในการเชื่อมโยงจากเปลือกไม้ป่าชายเลน ให้เป็นเอกลักษณ์ของคนในตำบลคลองโคน เชื่อมโยงเครือข่ายกันได้

1.4 หน่วยงานองค์กรท้องถิ่น ภาครัฐและเอกชนสถาบันการศึกษาสามารถนำข้อมูลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาด้านการศึกษาเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

2. ข้อเสนอแนะด้านการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยต่อเนื่อง โดยเฉพาะการสร้างกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการเชื่อมโยงจากเปลือกไม้ป่าชายเลนต้นโปรงแดง (ปู้โรง)

2.2 การวิจัยเชิงทดลองการนำผ้าเชื่อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลนมาออกแบบโดยการสนับสนุนจากหน่วยงานองค์กรภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา

2.3 จัดตั้งและพัฒนาแหล่งเรียนรู้เรื่องการเชื่อมโยงจากเปลือกไม้ป่าชายเลน ในชุมชนตำบลคลองโคน

Learning Institute For Everyone

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กชกร สกุลบริสุทธิ์ และคณะ. (2559). ผลของสารช่วยติดที่มีต่อความคงทนของสีผ้าฝ้ายสีธรรมชาติ สีนํ้าตาล. วารสารมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี), 8(15).
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2555). **ทรัพยากรป่าชายเลนจังหวัดสมุทรสงคราม**. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]
- จรรย์ดา จันทร์แจ่ม. (2557) แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ้าจากสู่เยาวชนของชุมชน ชาวไท-ยวน ต. บลคูบัว อ. เกอเมือง จังหวัดราชบุรี. วารสารวิชาการ **Veridian E-Journal** ,7(3) 171
- จรัสพิมพ์ วังเย็น และคณะ. (2556). การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผ้าขาวม้าโดยใช้แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นกับแนวคิดการออกแบบแฟชั่นเพื่อพัฒนาอาชีพและผลิตภัณฑ์ชุมชน อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร. คณะอุตสาหกรรมสิ่งทอและออกแบบแฟชั่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
- จุฑามาศ ชูสกุล. (2559). การศึกษาผลของฟีนอลของสารช่วยติดสีธรรมชาติต่อคุณภาพและเจดสีของไหมที่ย้อมสีจากครั้ง. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- ชนาธนาถ ไชยภู. (2556). การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายมัดย้อมสีธรรมชาติจากเปลือกสะตอ กรณีศึกษากลุ่มมัดย้อมสีธรรมชาติบ้านคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ชัยวัฒน์ แก้วคล้ายจรัสศิริ. (2555). ศึกษากระบวนการฝ้าย้อมครามโดยใช้ยางกล้วยน้ำว้าดิบเป็นสารช่วยติด. วารสารวิชาการศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 3(1).
- จิตติพันธ์ จันทร์หอม. (2559). การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอภูมิปัญญาของชาวไทยทรงดำในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย. วารสารสมาคมนักวิจัย, 21(1).
- ทรงคุณ จันทจร และคณะ (2552). คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคามได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม 2552.

- ธเนศ ศรีวิชัยคำพันธ์.(บรรณาธิการ).(2556). **การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นवलแข ปาลิวณิช. (2542). **ความรู้เรื่องผ้าและเส้นใย**. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- ประเวศ วะสี. (2551). **จุดเปลี่ยนประเทศไทย หัวใจคือชุมชน**. กรุงเทพฯ: กรีนปัญญาญาณ ในเครือกลุ่มบริษัทกรีนมัลติมีเดีย.
- _____. (2538). **การดำรงชีวิตที่มีคุณค่าในสังคมสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- พนารัตน์ เดชกุลทอง. (2560). **การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไหมบ้านนาเสียว ต.นาเสียว อ.เมือง จ.ชัยภูมิ**. เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ที่ 4 วันที่ 10 มีนาคม 2560.เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- พิริยะ ผลพิรุฬห์. (2556). **เศรษฐกิจสร้างสรรค์กับการพัฒนาประเทศไทย**. วารสารเศรษฐศาสตร์ปริทรรศน์สถาบันพัฒนาศาสตร์, 7(1).
- มธุวีริญจ์ เทพกิจ. (2557). **องค์ความรู้ภูมิปัญญาประณีตศิลป์ : โรงเรียนช่างฝีมือในวัง(หญิง)**. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, 6(2). 756
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2548). **อ่าน “วัฒนธรรมชุมชน” : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2552). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552**. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]
- วิลาวรรณ จันทร์เพ็ญมงคล. (2554). **การจัดการความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าฝ้ายอ้อมสีธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์ ทัศนศึกษาบ้านหันสามัคคี ตำบลบ้านหัน อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา**. หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วรรณัฐ สดาการ. (2535). **ความรู้พื้นฐานการฟอกย้อมพิมพ์ในอุตสาหกรรมสิ่งทอ**. กรุงเทพฯ: บริษัท ที ที ไอ เอส จำกัด.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2554). **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ พ.ศ. 2552.
- ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ (อุบลราชธานี). (2558). **ในข้าวหม่อนไหม ฉบับที่ 6/2558 กรมหม่อนไหมกระทรวงเกษตรและสหกรณ์**. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.]. (จุลสาร).
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. (2561). **ตำบลคลองโคนกับการประชุมหารือและคืนข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่น มกราคม 2561**. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.].

- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี. (2544). **ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).** [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.].
- สว่าง พงศ์ศิริพัฒน์ (แปล).(2556).**ข่ายใยแห่งชีวิต (The Web of Life).** กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- สามารถ จันทร์สุรย์. (2554). **องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยสถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.** กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สุรพล ใจวงศ์ษา และคณะ. (2560). **คู่มือการย้อมสีธรรมชาติและสีธรรมชาติกิ่งสำเร็จรูป.** คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.
- สุรีย์ พุตระกูล และคณะ. (2543). **การพัฒนาสารย้อมสีธรรมชาติในเขตภาคเหนือตอนบน (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ชุดโครงการสีย้อมธรรมชาติ RDG 4120024).** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุภาวดีเชื้อพราหมณ์, อรศิริปาณินท์. (2556). “การอ่าน” ความเปลี่ยนแปลงและหลากหลายของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 9(1).**
- สุวานีย์จันทร์สอาด. (2548). **การสกัดสีย้อมจากต้นขนุน Artocapus heterophyllus Lamk. สำหรับการย้อมผ้าไหมและผ้าฝ้าย.** วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเคมี. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). **คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน.** กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.
- เสรี พงษ์พิศ. (2536). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนา (เล่ม 1).** กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- สัญญาสัญญาวิวัฒน์. (2544). **เพื่อความสุข.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). **เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (The Creative Economy).** [ม.ป.ท.]: บริษัทบี.ซี. เพรส (บุญชิน) จำกัด.
- สำนักหอสมุดและศูนย์สารสนเทศวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2560). **การย้อมสิ่งทอด้วยสีธรรมชาติกรมวิทยาศาสตร์บริการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.** [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.].
- อภิชาติ สนธิสมบัติ. (2545). **กระบวนการทางเคมีสิ่งทอ.** ปทุมธานี: ดร.อภิชาติ สนธิสมบัติ.
- อรณิชชา ทศตา และคณะ. (2560). **การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทอผ้าไหม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. คณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์ วารสารวิทยาลัยนครราชสีมามกราคม-เมษายน, 11(1).**
- อรวรรณ เกษร. (2562, 28 มกราคม). **การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนกับกฎหมายที่ควรรู้.** ค้นเมื่อ 3 มกราคม 2563, จาก <https://www.parliament.go.th.pdf>

อรศิริ ปาณินท์. (2539). บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

อรสา ผลพวง. (2550). การศึกษาสภาพปัญหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาผ้าทอพื้นบ้านบ้านดอนม่วง ตำบลใหม่ อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา. หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาการปกครองท้องถิ่น. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

แนวสัมภาษณ์

การวิจัยเรื่องการเสริมสร้างภูมิปัญญาการซ่อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลนของชุมชนตำบล
คลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม

ผู้สัมภาษณ์.....วันเดือนปีที่สัมภาษณ์.....
เวลาที่สัมภาษณ์.....สถานที่ที่สัมภาษณ์.....

คำถามตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ - นามสกุล
2. เพศ
3. อายุ
4. อาชีพ
5. ตำแหน่ง
6. ที่อยู่
7. เบอร์โทรศัพท์

คำถามตอนที่ 2 วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนพื้นถิ่นตำบลคลอง โคนที่สัมพันธ์กับป่าชายเลน

1. กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐาน
2. ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน
3. วัฒนธรรมเดิมของกลุ่มชน
4. สภาพแวดล้อมชุมชน
5. การทำมาหากินในอดีต
6. ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยที่กระทบ
 - 6.1. ด้านธรรมชาติสิ่งแวดล้อม
 - 6.2. ด้านสังคม
 - 6.3. ด้านเศรษฐกิจ
 - 6.4. ด้านการเมืองการปกครอง
7. การเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

- 7.1. ด้านกายภาพ จิตใจ และจิตวิญญาณ
- 7.2. ด้านเศรษฐกิจ สังคม และธรรมชาติ
8. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน
 - 8.1. ด้านการทำมาหากิน
 - 8.2. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน
 - 8.3. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ

คำถามตอนที่ 3 ภูมิปัญญาพื้นบ้านการย้อมผ้าจากเปลือกไม้ป่าชายเลน

1. การก่อเกิด(ที่มา รูปแบบ อิทธิพลทางความคิด คติความเชื่อ กลวิธี ฝีมือย้อม วิชาการในแต่ละช่วงเวลา ความงามของผ้า และความนิยม)
2. แก่นแท้ คุณค่า และความหมาย (ความสำคัญต่อชีวิตและสรรพสิ่ง)
3. การใช้ประโยชน์
 - 3.1. ในการพัฒนาชีวิต
 - 3.2. ในการพัฒนาชุมชน
4. การใช้ทรัพยากร
 - 4.1. สีย้อม
 - 4.2. สารช่วยติด
 - 4.3. ผ้า
 - 4.4. สิ่งเหลือใช้
5. ขั้นตอนและวิธีการย้อม
 - 5.1. การใช้สีย้อม
 - 5.2. การใช้สารช่วยติด
 - 5.3. การย้อมผ้า/เครื่องนุ่งห่ม
 - 5.4. การย้อมวัสดุอุปกรณ์
6. ความรู้และประสบการณ์

คำถามตอนที่ 4 แนวทางการเสริมสร้างภูมิปัญญาการผลิตผ้าย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลน

1. การใช้ทรัพยากรการผลิต
2. การผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์
 - 2.1. เพื่อใช้สอยในครัวเรือน

- 2.2. เพื่อจำหน่าย
3. การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตผ้าข้อม
 - 3.1. การแบ่งปันและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสาธิต และอบรมให้ความรู้
 - 3.2. การฝึกอบรม การจัดการความรู้ การบันทึก และการจัดทำหลักสูตร
 - 3.3. การจัดตั้งศูนย์พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาคผนวก ข

1. รายชื่อผู้ที่มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับทะเล วม ประเภทเปลือกไม้ที่ใช้ในการย้อมผ้าและการผลิตผ้าย้อมจากเปลือกไม้ป่าชายเลนจำนวน 5 คน

- 1) นางเกตุ คงมูล
- 2) นายประเทือง จือเหลียง
- 3) นางอารีย์ ผิวคำ
- 4) นางวรรณพร จันทรเนตร
- 5) นางสาวปิ่น ชลภูมิ

2. แกนนำชุมชน เช่นผู้นำท้องถิ่นท้องถิ่นที่ ผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มสตรี จำนวน 15 คน

1) นายธเนศ ฤกษ์ดี	ผู้ใหญ่บ้าน ม.5
2) นางปัทมา ฤกษ์ดี	ผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้าน
3) นายสมหมาย สมปรุง	ผู้ใหญ่บ้าน ม.2
4) นายสมพงษ์ สุดสนิท	ผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้าน
5) นายมนัส แพทย์จะเกร็ง	ประธานธนาคารหมู่บ้าน
6) นางดรุณี แพทย์จะเกร็ง	ร้านอาหาร
7) นายเดชา จือเหลียง	ผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้าน
8) นางสาวอิทธิรา นาคแคล้ว	ประธานกลุ่มสตรี
9) นายจิระ แก้วมณี	นายกอบต.
10) นายชัชรินทร์ หอมบุญงค์	ผู้ใหญ่บ้าน ม.7
11) นางขนิษฐา เนียมประพันธ์	ผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้าน
12) นายสนั่น ศรีเดช	ผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้าน
13) พระมหาธนวัฒน์ศักดิ์มังคลทอง	เจ้าอาวาสวัดคลองโคน
14) นางสิน เอื้อสกุล	ผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้าน
15) นายสุพจน์ สุวรรณวร	สมาชิกอบต. ม.5

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นางรมย์ธีรา น้อยประเสริฐ
วันเดือนปีเกิด	24 มิถุนายน 2504
ที่อยู่	30/5 หมู่ 1 ตำบลลาดใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม 75000
เบอร์โทรศัพท์	086-160-8315
อีเมล	romtheeran@life.ac.th
สถานที่ทำงาน	สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน 13/2 หมู่ 1 ตำบลบางคนที อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม 75120
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2552 ปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (เกียรตินิยมอันดับ 1) มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

